

Poštnina plačana v gotovini.

Posamezna številka stane 4 din.

# Mentor



LETNIK 28 \* 1940 - 1941

ŠTEV. 8

### Vsebina 8. številke:

Prof. Francè Jesenovc: Vera in umetnost / Prof. Francè Vodnik: Stil je človek / Janez Gorin: Sin moj / Viktor Zorman: Tovariši / Prof. dr. R. Savnik: Železniška križišča na Slovenskem / Prof. Fr. Pengov: Kemija vsakdanjega življenja / Anton Umek Okiški: Zvon sile / Bavdekon: Petminutni molk / Verona: Pomota / Pavle Kump: Tihožitje / Nove knjige / Filatelija / Pomenki / Šah.

Uredništvo lista: Prof. dr. Joža Lovrenčič, Ljubljana, Zrinjskega c. 5/II. — Na uredništvo se pošiljajo vsi rokopisi in dopisi, ki so namenjeni za objavo v listu. — Rokopisi se ne vračajo. — Uprava je v Ljubljani, Miklošičeva cesta 7. — Na upravo se naslavlja vsa naročila in reklamacije.

Mentor izhaja v Ljubljani med šolskim letom v začetku meseca. — Izdaja ga Prosvetna zveza v Ljubljani (odgov. Vinko Zor, Ljubljana, Sv. Petra cesta 80.) Urednik prof. dr. Joža Lovrenčič. — Tiska Zadružna tiskarna v Ljubljani (M. Blejec).

Celoletna naročnina za dijake din 30, za druge in zavode din 40. Posam. številka din 4.—. Plačuje se naprej. — Štev. ček. računa pri Poštni hranilnici v Ljubljani 14.676. — Naročnina za Italijo: Lit 10.— za dijake, Lit 15.— za druge; za Nemčijo: RM 5.— za dijake, RM 6.— za druge. — Plačuje se po italijanskih, oziroma nemških čekovnih položnicah »Katoliških misijonov« v Grobljah pri Domžalah. — Naročnina za Ameriko 1 dolar, za vse druge kraje vrednost 4 švic. frankov. — Poverjeniki dobivajo za vsakih 10 plačanih izvodov enajstega zastonj. — Plačati pa morajo vso naročnino za vse naročene izvode pred izidom šeste številke vsakega letnika.

## Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

### Knjižne novosti

Bunc Stanko: Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika. 152 strani, din 30.—, kartonirano din 36.—.

Ludvik Dušan: S potepuško palico. Pesmi. 80 str. Kart. din 40.—, pl. din 50.—.

Mlakar Janko: Spomini. 422 strani. Vezano din 130.—.

Snoj dr. Andrej: Uvod v sveto pismo nove zaveze. 188 strani, din 55.—, vezano din 72.—.

Šali Severin: Slap tišine. Pesmi. 80 strani. Kart. din 40.—, platno din 50.—.

**Zahitevajte vestnik Jugoslovanske knjigarne „Naša knjiga“**

Najugodnejše Vam obrestujemo prihranke, ki jih naložite pri nas.

**Mislite na bodočnost** in začnite vlagati tudi Vi.

Vršimo vse posle denarnih zavodov.

Za vse naše obveznosti jamči z vsem svojim premoženjem in davčno močjo

**DRAVSKA BANOVINA**

**HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE**

Maribor — Ljubljana — Celje — Ekspozitura: Kočevje

# \* MENTOR \*

Nj. Vel. kralju Petru II.



vso ljubezen in neomajno zvestobo!

## Vera in umetnost

Edinole človeku je med vsemi telesnimi bitji dano, da ustvarja po Stvarnikovi volji kulturo, materialno in duhovno, da goji v duhovni kulturi znanost in umetnost. Edinole njemu je dano, da izraža svoje misli in še bolj svoja čustva v obliki glasbenih, slikarskih, kiparskih, stavbarskih del in, menda v prvi vrsti ali vsaj najpogosteje, v besedni umetnosti. Zakaj? Kaj hoče s tem, komu v prid to dela, kaj ga k temu navaja?

Poeta nascitur, tako so dejali že stari Rimljani in s tem izpovedali pravilno mnenje, da je človeku ustvarjanje umotvorov dano od zgoraj, pač najprej v slavo božjo, a nič manj v uteho in blaženje človeka samega, ki ustvarja, v njegovo lepотно ali estetsko uživanje in s tem v njegovo — plemenitenje.

Ali je zmerom tako? Ali človeku v resnici umetnost služi zmerom samo v lepo in dobro in resnično, v lepотно uživanje in plemenitenje njegove duše, ki je ustvarjena po podobi božji, kot stoji v svetem pismu? Žal, ne zmerom. Če pa ne, o, potem iz tega dejstva izvira za nas misel, da nikakor ne bi bilo prav, dragi mi, če bi umotvore kar brez skrbi in ozirov uživali vsevprek, kajti jasno je, da je tudi v umetnost prišel sovražnik in zasejal ljulko med pšenico. Zares, tudi umetnost je treba kritično sprejemati in jo presojati. Kako pa? S kakšnih zrelišč?

Če je umetnost posebno človekovo duhovno ustvarjanje, potem je pa jasno, da jo moramo ceniti v prvi vrsti z umetniškimi merili samimi. Ta merila imenujemo estetska ali kvalitativna. Umetnost ima namreč svoje postave in tem se mora vsak umetnik pokoriti, saj mu jih je Stvarnik položil v njegovo dušo! Kar koli in kadar koli umetnik proti estetskim vrednotam, ki bi jih morala njegova umetnina vsebovati, in kakor koli greši, tisto njegovo umetniško delo preneha biti umetniško. O njem pravimo, da je kvalitativno slabo. In najslabša umetniška dela, ki prav za prav niso nobena umetniška dela več, imenujemo šund, kakor ga utegnate poznati po nekih majhnih židovskih brošuricah izza zadnjih let. V takih delih je v prvi vrsti samo lov za senzacijami in pripovedovanje praznih in kriminalnih stvari, kar pa je seveda vse kaj drugega prej kakor lepo umetniško delo.

Iz uvodne ugotovitve sledi, da umetnost ni absolutno avtonomna. Saj je danes splošno sprejeto načelo, da umetnost izvira iz življenja in je življenju zopet namenjena. Če je pa tako, potem seveda v umetniška dela stopajo vse stvari iz življenja, ne morda samo estetske vrednote, marveč zadene umetnik, ki zajema iz polnega življenja, tudi na socialne, gospodarske, moralne, verske, etične in druge vrednote. In če je v umetniškem delu govor o vseh teh, skoraj bi lahko rekli, neskončnih problemih človeškega življenja, je samo ob sebi popolnoma jasno, da nikakor ne bi bilo dovolj, če bi kritik upošteval

samo estetske vrednote, mimo vseh drugih bi pa šel z zavezanimi očmi in na ta način dovolil umetniku, da o vseh drugih vprašanih razmišlja po svoje in na ta način lahko premnogokrat krši božje povelje v človeški duši.

Že od Horaca dalje vemo, da sta vprašanji umetnosti kako in kaj in da se je v umetnosti upoštevalo že od njegovih časov na eni strani dulce, na drugi utile. Pri vprašanju kako v umetnosti gre predvsem za obliko in lepoto posode, v katero je umotvor položen, to so jezik, stil ali slog, najrazličnejši ukrasi in tropi in podobno. Pri vprašanju kaj pa zadenemo na vsebino samo, in tukaj poleg drugega tudi na idejno stran umetnine. In ta idejna stran ni nič drugega kakor zgoraj omenjena vprašanja, ki jih umetnik v umetnini obravnava. Zato moramo pri vsaki umetnini tudi dvojno ocenjevanje upoštevati, namreč kvalitativno ali estetsko in idejno ali vsebinsko. In prav na idejno ocenjevanje zadenemo v prvi vrsti pri obravnavanju razmerja med vero in umetnostjo. Bili so časi, ko so nekateri ocenjevalci zagovarjali za umetnino edino veljavno samo kvalitativno kritiko. Toda iz tesne zveze, ki smo jo pravkar pokazali med življenjem umetnikovim in njegovim umotvorom, je vsak larpour-lartizem popolnoma zgrešen in zaradi tega je samo estetska kritika brez idejne na vsak način zelo pomanjkljiva, pogostokrat pa zaradi tega tudi napačna.

Pri idejni kritiki, tu se hočemo predvsem ustaviti, v prvi vrsti obravnavamo moralno stran umetnine. Tudi bralec je namreč človek in ni vseeno, kaj mu umetnik v moralnem pogledu nudi. V zgodovini naše slovenske književne kritike najdemo dobe, ko se je skoraj edino idejna stran v zadostni meri upoštevala, medtem ko se je kvalitativna ali estetska stran zanemarjala, če ne celo popolnoma prezrla. To je bila doba janzenizma (Pavšek in Jeran), k moralno utilitarnim kritikom pa štejemo tudi še Antona Mahniča. Pri prvih je skoraj samo moralna kritika umetniških del izvirala z vzgojnega ali pedagoškega stališča, da mora biti vsako delo pisano tako, da ga brez škode damo tudi vsakemu otroku v roke, da potemtakem v umetniško delo ne sme nobena stvar, ki bi bila »reč pohujšljiva in zapeljiva«, kakor jo imenuje Prešeren v Novi pisariji. Mi bi danes mogli to misel še mnogo bolj razširiti in bi dejali, da v umetniško delo po Jeranu ne sme ne samo tisto, kar spada v erotično in seksualno vprašanje, marveč tudi ne tisto, kar spada v socialno, gospodarsko, državno, narodnostno vprašanje, kajti tudi vsega tega otrok ne bi popolnoma nič razumel in od umetniškega dela ne bi imel ničesar.

Dr. Anton Mahnič je pa prišel do svojih moralno utilitarnih kritičnih nazorov z drugačnega stališča, iz zahteve namreč, da mora vsako človekovo delo kar naravnost zmerom in posod služiti Bogu. Toda, da je to stališče napačno, je povedal že veliki Ušeničnik, ko je zapisal, da se je Mahnič motil, če je mislil, da je življenje zmerom logično in miselno dosledno. Nikakor ni potrebno, da bi vsako človekovo delo kar naravnost vodilo k Bogu.

Če danes zavračamo tako prestrogo idejno kritiko, nastane seveda vprašanje, kakšna načela naj veljajo za študenta pri ocenjevanju umet-

niških del, da ne bo nikoli nikjer prišel v navzkrižje s svojo vestjo in s Cerkvijo.

Že davno smo popravili Mahničovo mnenje, da slabo sploh ne sme v umetniško delo. Iz Finžgarjevih besed vemo, da v knjigo sme tudi slabo, seveda ne da bi bilo samemu sebi namen, ne da bi ga umetnik hotel zagovarjati, da bi hotel greh prikazovati v lepi luči, marveč zahtevamo, da se slabo pokaže za slabo, lepo za lepo, dobro za dobro. Slabo sme v umetniško delo tudi zaradi tega, da je tem jasneje pokazano nasprotje do lepega in dobrega. Drugič: ločiti moramo na vsak način med umetnostjo za odrasle in med umetnostjo za nedoraslo mladino. To je že Aškerc v svoji obrambi proti Mahničju plastično povedal, češ »za odrasle je vino, za otroke pa mleko«. Sicer pa, saj mladina ne bo ostala brez umetniških del, če ne bo dobila v rōke vsega, kar izide, marveč je zanjo namenjena mladinska književnost v obliki knjig in mladinskih listov. Tretjič: zavedati se moramo zmerom, da so tudi za odrasle bralce zlasti v idejnem pogledu postavljene meje estetskega uživanja umotvorov. V izbiri umetniških del, zlasti književnih, veljata za katoličana dve načeli: vest in Cerkev. Kar ti vest, po kateri ti govori sam Bog, prepoveduje, tega ne smeš, in kar ti Cerkev v svojem indeksu umetniških književnih del prepoveduje, tudi tega ne smeš vzeti v rōke brez posebnega dovoljenja. Razume se, da nismo vsi enaki, da sme, a tudi le z dovoljenjem, izobraženec, zlasti kadar mu to nalaga sam študij, brati marsikaj, česar povprečni človek ne sme. Jasno je tudi, da v dvomih, ali je to ali ono delo dovoljeno, ne smem stopiti kratko in malo na slabo pot, ki bi si jo sam prostovoljno izbral, marveč moram poiskati pravilno pot iz dvoma.

Za našega študenta, ki hoče postati zrel mož in slovenski izobraženec, bi moralo na sploh pri izbiranju umetniških del veljati tole: ne bom hlatal po kvalitetno slabih delih ali šundu, ne bom bral vsevprek z neko malomarnostjo in brezbriznostjo, marveč kritično. Vsako umetniško delo bom precenil z vseh strani, z estetske in idejne. Šele če bom delo vsestransko precenil, šele potem bo moja sodba res pravilna, zrela in vredna izobraženega človeka. Samih naslad pa v nobenem umetniškem delu ne bom namenoma iskal. Kar je prepovedano umetniku ustvarjati, je čisto po človeških postavah in po božjih zakonih tudi prepovedano bralcu uživati. Pretiravanja v to ali ono smer pa se bom pri ocenjevanju umetniških del zmerom varoval. Še posebno ostro pa bom znal oceniti katere koli vrste tendenciozno umetnost.

## Stil je človek

Med besedami, ki jih dandanes zelo pogosto slišimo, je tudi izraz stil ali slog. Žal pa se le prevečkrat niti ne zavedamo, kaj beseda pomeni, kaj naj si z njo mislimo ali predstavljamo. Po navadi rabimo izraz slog ali stil v zvezi z umetnostjo. O stilu govorimo, kadar razpravljamo o literaturi, o glasbi, o slikarstvu in podobnih panogah umetnosti. Vendar pa si že tu večkrat nismo na jasnem, kaj stil oziroma slog je. Še redkeje pa nam pride na misel, da utegne beseda slog imeti širši obseg in da moremo o stilu govoriti ne le v umetnosti, ampak tudi na drugih življenjskih področjih. In vendarle je tako. Dejansko smemo govoriti o slogu povsod, kjer gre za človekovo delovanje, za izraz tega, kar človek doživlja, oziroma tega, kar človek je. Zelo dobro je izraženo to dejstvo v znanem francoskem izreku: *Le styl c'est l'homme*. To se pravi po slovensko: stil je človek. In res lahko govorimo o slogu povsod, kjer človek izpoveduje svoj nazor, kjer kakor koli ustvarja. Stil kot izraz človeka, njegove osebnosti, namreč nikakor ni navezan le na umetniško ustvarjanje, kakor bi utegnil kdo misliti, ampak ga najdemo na vsakem kulturnem področju: na verskem, socialnem, gospodarskem, političnem, skratka v vsem tem, kar na splošno imenujemo osebno in družabno kulturo.

Res pa je, da o stilu po navadi in v najdostopnejši obliki govorimo v umetnosti. To ni nič čudnega. Prvič se človek izraža v prvi vrsti z besedo, podobo in kretnjo in vse to ne pride nikjer bolj dovršeno do izraza kakor ravno v umetnosti. To, kar človeka predvsem loči od živali in mu hkrati služi za izražanje njegove notranjosti, je nedvomno jezik, dar govora. Zato tudi prav glede na naš jezik, na naše izražanje govorimo o slogu ali stilu. Pri tem sprva ni še treba misliti na književni ali literarni slog. Že naše vsakdanje izražanje potrebuje in zahteva neko urejenost misli in besed; in ravno to označujemo z besedo slog. Slog v tem pomenu ni nič drugega kakor način izrekanja misli. Misli pa izrekamo z besedami. O slogu govorimo le tedaj, kadar kdo zares tako izraža svoje misli, da čutimo za besedami tistega, ki jih je izgovoril. Naše govorjenje mora biti predvsem jasno, jedrnato in naravno. O človeku, ki se izraža nejasno ali dvoumno, ali ki rabi namesto razločnega, jedrnatega izraza obilico praznih in nepotrebnih besed, ali ki govori prisiljeno in izumetničeno, narejeno — o takem človeku pravimo, da nima sloga, to je jasne, pristne podobe samega sebe. Koliko bolj še zahtevamo vse to kajpada od govornika, znanstvenika, pisatelja.

Toda pravkar omenjeni jezikovni slog še niti približno ne izraža pomena tega izraza. Rekli smo že, da govorimo o slogu ali stilu zlasti na področju umetnosti. Kolikor gre zgoraj za razlikovanje raznih umetnostnih vrst ali panog, kar izvira predvsem iz uporabe različnih izraznih sredstev oziroma materiala, toliko govorimo o literarnem, slikarskem, glasbenem in podobnih slogih, ki pa se prav pogosto prepletajo med seboj. Vsakdo je gotovo že slišal, da go-

vorimo na primer o slikovitem romanu, o melodični pesmi, o lirični glasbi itd. Toda še važnejše mimo tega je razlikovanje med tako imenovanim kolektivnim ter individualnim stilom, to je med stilom kot izrazom določene dobe (oziroma struje) pa med stilom kot izrazom posamezne ustvarjajoče osebnosti. Tako n. pr. govorimo o antičnem, gotskem, renesančnem, baročnem slogu, o realizmu, impresionizmu, ekspresionizmu itd. Kaj hočemo s tem označiti? Nedvomno je, da nam vsi ti in podobni termini rabijo za označbo nekih splošnih, skupnih potez, ki so svojske delom umetnikov neke določene dobe. Gre torej predvsem za način izražanja. Vendarle bi pa bilo zmotno, če bi v navedenih stilnih označbah mislili samo na obliko. Ne pozabimo, da smo rekli: stil je človek. To velja tudi za tako imenovani stil dobe, ki ni nič drugega kakor izraz človekovega mišljenja in čutenja. To je zelo nazorno formuliral Izidor Cankar v uvodu k XV. zvezku Zbranih spisov Ivana Cankarja. Tam pravi: »Za formo in snov je odločilno vse umetnikovo razmerje do sveta, njegov način gledanja in doživljanja realnosti, njegovo svetovno naziranje. To določa hkrati formo in snov ter ustvarja iz obojega umetnostni organizem: skupnost formalnih lastnosti tega organizma, kakor se javljajo na obdelani snovi, imenujemo njega stil. Ker je človekovo razmerje do sveta možno v brezštevilnih variantah, je jasno, da so tudi variante stila brezštevne; toda tako različne te variante vendar niso med seboj, da bi jih ne bilo mogoče zbrati v posamezne skupine, ki jih zgodovinsko periodiziranje označuje s skupnim imenom časovne in stilne oznake, kakor n. pr. realizem, naturalizem, romantika ter podobno.« Tako vidimo v stilu posameznih dob tako rekoč kakor v ogledalu zgodovino človekovega duševnega razvoja.

Nič manj važen kakor omenjeni kolektivni stil pa ni individualni stil. S tem izrazom označujemo vse tisto, po čemer se posamezni umetniki ločijo drug od drugega. Posebno dobro vidimo to tedaj, če primerjamo med seboj člane istega pokolenja ter iste umetnostne smeri. Dasi jih vežejo in družijo skupne poteze ter enaka prizadevanja, se vendar ločijo drug od drugega po tem, kar je značilno še posebej za vsakega izmed njih, tedaj za vsako posamezno osebnost. Pomislimo na primer samo na Murna, Ketteja, Cankarja in Župančiča. Vsi štirje so predstavniki naše tako imenovane »moderne«, impresionizma in simbolizma, in to jih družijo. Kljub temu pa se tudi ločijo med seboj. Tako so n. pr. za Murna značilni zlasti kmečki motivi ter nihanje med željo po življenju in čustvom otožnosti; za Župančiča življenjska radost in optimizem, za Cankarja pesimizem, ki pa je seveda le nekak prikrit ali bolj zaobrnjeni optimizem, dalje bojevitost in literarna vsestranskost (bil je pesnik, pripovednik, dramatik, kritik itd.), a za Ketteja razen vedrega humorja nagnjenje do novoromantičnega mističizma, ki si išče sredi vsakdanjega življenja »višje resničnosti«, in stalna oblika (sonet), medtem ko so drugi njegovi sodobniki dajali prednost prostemu verzu. Za to, kaj je individualni umetniški slog, imamo klasično primerjavo v romanu »S poti«, v katerem nam avtor Izidor Cankar v obliki razgovora pod oknom Romea in Julije predstavi vrsto pesnikov in pisateljev.



Bili smo — beremo — pod balkonom in gledali gori, ki je z njega Julija govorila Romeu, vsi ena sama brezoblična tvarina. Tedaj se je iz nje izločil Peter Bohinjec in je rekel:

»Kako je prav za prav Romeo prišel z balkona na cesto? Previsoko je.«

»Neumnosti se mi bledejo po glavi; čas bo vstati,« sem mislil in spal dalje, globoko oko neba nad seboj. (Pisatelj si je torej ves prizor zamislil kot sanje.)

»Daljna je cesta in mnogo je poti,« je rekel Ksaver Meško; in tudi on se je izločil iz brezoblične tvarine. »Hrepenenje nas vodi iz večnosti v večnost...«

»Kaj bo to?« je rekel Peter Bohinjec in je pljunil. »Kako je prišel na cesto in kako je prišel gori?«

»Enostavno vendar,« se je izločil iz brezoblične tvarine Oton Župančič. »Razkoračil se je, stopil si na rame in se pognal kvišku. Ko je hodil dol, se je obesil na lastne pete, se zavihtel in skočil na tla.«

»To ni mogoče,« sem si dejal, »Spim v Benetkah in se mi sanja.«

»To ni mogoče,« je ponovil Peter Bohinjec. »Povedati se mora tako, kakor je bilo. Pogledati bo treba v arhiv Julijine družine, kako je prav za prav prišel gori in kako je prišel na cesto.«

»Zbudilo se je hrepenenje v njegovem srcu, kakor bi se prižgalo sonce sredi polnoči, in je bil gori,« se je izločil iz brezoblične tvarine Ivam Cankar. »Ugasnilo je hrepenenje v njegovem srcu, kakor bi se utrnilo sonce sredi poludneva, in je bil na prašni cesti, truden popotnik. Mimo njega se je pripeljal obtovorjen voz. Goloroki voznik je počil z bičem, in mu zaklical: Kaj kolovratiš po mestu, negodnik? Spat pojdi!«

»Arhiv moramo pogledati,« je dejal Peter Bohinjec. »Drugače je bilo.«

»Bilo je jutro, na vzhodu so goreli oblaki s prikritim ognjem,« se je izločil Salezij Finžgar. »Romeo je stal na balkonu, ožarjen od jutranjega svita, lep kot mladi kralj, ki stopa v osvojeno mesto. Odpel si je s pasa lestvico, spleteno iz vrvi, jo nategnil z mišičasto roko, ali bo nosila težo mladega telesa, jo otvezel na okno in še enkrat poljubil Julijo. Ni bila urna noga še na sredi poti — ko se vrv utrga — Julija vzklikne in iztegne roke v pomoč —, toda kaj je orlu, kljubovalcu viharjev, spustiti se iz oblaka v ravnino?«

Na tem primeru lahko zelo nazorno vidimo, kako se vsak avtor izraža po svoje, s svojskim načinom izražanja misli, v edinstvenem slogu. Pisatelj je to dosegel na ta način, da je zelo iznajdljivo in spretno posnemal slog vseh nastopajočih oblikovalcev naše besede. Kako dobro je pogodena razlika med realističnim Petrom Bohinjcem, češ »povedati se mora tako, kakor je bilo«, ali pa čustvenim Meškom, duhovitim in okretnim Župančičem, ali pa med Cankarjem, ki so mu zunanje podobe le prisposdobe za notranje doživljanje, ter Finžgarjem, čigar romantični zanos, kakor ga poznamo na primer iz romana »Pod svobodnim soncem«, je tako posrečeno zadet v navedenih besedah.

Kar velja za literaturo, velja seveda tudi za druge panoge umetnosti: za slikarstvo, za glasbo, za arhitekturo, kiparstvo in tako dalje. Povsod lahko ugotovimo veljavnost izreka: Stil je človek. Stil potemtakem nikoli ni nekaj zgolj oblikovnega, ampak je slej ko prej izraz človeka, ki se je izpovedal ali ustvarjal. In tako sedaj lahko razumemo tudi, zakaj se v slogu razodenejo ne le osebne lastnosti umetnikove, ampak tudi svojstvene poteze naroda, vere ali socialne plasti, kateri pripada. S tega vidika lahko govorimo nadalje o p o k r a j i n s k e m i n n a r o d n e m s l o g u, na primer o tipu gorenjskega, dolenskega ali štajerskega človeka, pa tudi o slovenski, češki, poljski, ruski, ali pa angleški, francoski, španski umetnosti. In prav tako upravičeno govorimo tudi o poganski ter o krščanski umetnosti, ali pa o kmečki, delavski ter vobče socialni umetnosti.

Prav ti zgledi pa nas obenem prepričujejo, da slog kot izraz človeka in njegovega življenja v resnici ni vezan edinole na umetniško ustvarjanje. Tudi izven sveta umetnosti moremo govoriti o slogu, le da sedaj namesto izraza umetniški slog po navadi uporabljamo izraz življenjski slog. Zdaj se nam razodene ta slog kot način družabnega občevanja, zdaj kot tako imenovani okus, zdaj kot moda in podobno. Zlasti radi in pogosto govorimo o »slogu našega časa«, s čimer hočemo označiti nekaj za sodobno, za napredno, za času primerno, medtem ko ravno z istega vidika to ali ono zavračamo kot starinsko, preživelo in obrabljeno.

S tega vidika je zlasti pomembno tako imenovano narodno izročilo, najrazličnejše šege in navade, v katerih je človek izrazil samega sebe. Saj ima skoraj vsaka hiša v vasi že svojevrstno izražanje svojega doživljanja, svoje navade, svoj stil. Pa tudi vsak stan in vsak narod ima svoje šege in navade. Tako lahko govorimo n. pr. o svojskem življenjskem slogu kmetovalčevem, obrtnikovem, meščanovem. Prav dobro razodevajo življenjski slog določene dobe in okolja tudi narodne pesmi. Primerjajmo samo slovenske ter srbske narodne pesmi, pa bomo videli precej svojstveno in značilno razliko, ki ni nič drugega kakor slog tega ali onega naroda. Narodno življenje pa se zrcali tudi v njegovih šegah, navadah, dà, celó v noši, ki tudi ni nič drugega kakor svojevrsten stil. Zato moramo naposled tudi modo prišteti med značilne stilne izraze človekovega mišljenja in značaja, prav tako pa tudi tako imenovani bon-ton, to se pravi način in oblike medsebojnega družabnega občevanja in vedenja. Tu se lahko še posebno pokaže človekov okus, to se pravi čut za to, kar je dobro, lepo in plemenito. Ta čut pride do izraza v našem govorjenju, v naših kretnjah, skratka v vsem, kjer se človek razodeva kot osebnost.

Iz tega pa tudi sledi, da govorimo o stilu dejansko samo takrat, kadar je človekov izraz na katerem koli področju življenjskega delovanja pristen, naraven in nepotvorjen. Stil se rodi in raste iz človeka. Zato se ne da priučiti, ampak mora imeti človek v sebi vse tisto, kar naj se pokaže na zunaj. Če človek samo posnema ali pa, če se k čemu sili, bodo njegov nastop, njegove kretnje le konvencionalna zadeva, ne pa to, kar imenujemo slog ali stil. To je tudi vzrok, da je stil v modi ter v bon-tonu le malokdaj pristen ter po navadi kratkotrajen, minljiv, medtem ko hrani stil kot izraz resničnega človekovega doživetja trajne vrednote, čeprav so se razodele na tisoč načinov in v najrazličnejših smereh.

JANEZ GORIN:

### *Sin moj*

S križa mi je govoril Gospod: Sin, zakaj ne nosiš več križa z menoj,  
 »O, kam, moj sin, je zašla tvoja pot? si pozabil, da je moj križ tudi tvoj?

Sin moj, nocoj mi je spet krvavelo srce,  
 spet je krvavelo, spet, moj sin, za te.«

*Tovariši*

7.

Ves obupan in osramočen je čepel Cirkus že četrti dan doma, premišljal svojo klavrno usodo, pričakoval decembrsko številko »Novega rodu«, kamor je po puršu poslal pesem Oh bratje, se bal, da se mu tudi tu zgodi kot v »Naši rasti« in obenem upal v uspeh ter se jezil na urednika »Naše rasti« pa na majko, ki je vsa prestrašena hodila okrog njega, ga spraševala, kaj mu je in kaj ga boli, ga tolažila, hotela po zdravnika, in mu nosila aspirin ter želodčne kapljice in različne »kugeln«, ker zdravnika ni maral, pa zdaj kavo in piškote, zdaj čaj in »kruh sa buterom«, zdaj kaj drugega ter ga na vse pretege silila, naj jé, da ne bo shiral. Sin je bil sicer kljub žalosti in potrnosti ješč, a po majkinem mnenju je pospravil vse premalo in zato je vsa nesrečna zdihovala, kaj bo, kaj bo, merila edinčku temperaturo in ga silila, naj gre v posteljo in se poti. Uboga majka si je dala toliko opravka, da je celo na svoje psičke pozabila. A Mihajlo je tuhtal in tuhtal naprej, govoril znova in znova o »Naši rasti« in »Novem rodu« ter se spet in spet pritoževal nad usodo, ki v njegovem življenju tako kruto gospodari in ki njegovim talentom in zmožnostim nikdar ne dodeli uspehov.

Že pred svojo prvo malo maturo se je zaljubil. Krasno dekle si je izbral. Vsak dan jo je zalezoval, a približati se ji ni upal. Po dolgem času zalezovanja je pa le sklenil, da jo bo ogovoril, naj bo kar koli; kar za roko jo bo prijel, jo poljubil in pokleknil pred njo, ter se ji ponudil za sužnja. A prav tedaj jo je dobil z nekim fantom... Takrat mu je bilo pa res skoraj tako hudo kot zdaj. Ves zbeگان je teden dni premišljeval le še to, ali naj si vrat prereže ali zadrgne. Da bi si lahko tudi kroglo pognal v srce, se je spomnil šele, ko je svojo nesrečo že precej pozabil.

Potem je začel z nogometom. Ko je žogi prvič pokazal moč svojih nog, se je sam zvrnil in pobil, da je komaj vstal, žoga pa se je skotalila za kakih petnajst metrov stran. Pozneje se je izuril že toliko, da se je žoga gibala le še kakih sto korakov mimo kraja, ki ga ji je določil v mislih in željah. Brez dvoma bi bil Danič pri nogometu žel velike uspehe, a tovariši so ga nekoč bridko užalili in Mihajlo se je poslej posvetil tenisu. Pa le za nekaj tednov. Saj se mu je zdelo imenitno, a učitelj je ravnal z njim, kot bi bil šele deset let star. Zato je pustil vse skupaj in začel zbirati znamke, pa imel smolo tudi tu ter zato vrgel album in znamke v peč. Lotil se je glasbe. Kupili so mu klavir in preskrbeli učitelja, da sta tolkla dan za dnem c-d, d-e. Napredovala sta do dvoglasnih melodij, Cirkus je začel komponirati, a učitelj je njegove kompozicije skritiziral, čeprav so bile brez dvoma krasne in je majka od samega ganotja padla skoraj v nezavest, ko jih ji je zaigral, in Mihajlo je zato prosil majko, da so klavir prodali, ker ni mogel več poslušati »tega strašnega hreštanja«.

Po kratkem odmoru se je navdušil za telovadbo in začel hoditi

k plesnim vajam. Imenitno se je že znal vrteti, ko mu je nekoč neka gizdalinka odrekla ponudbo za valček. Kaj naj se potem še hodi nastavljat?! Majka je užaljena rekla, da ne, in sama poučevala sina v plesu, dokler se ni oprijel plavanja. Toda njegov želodec, ustvarjen za plemenite in zlahkne pijače, navadne vode ni prenesel. Želodčev lastnik je zato plavanje opustil in se znova posvetil ljubezni. Kaka dva meseca je prežal na »ideal«, najel že mešetarje, a po dveh mesecih sta se z majko preselila in tako s tistim »idealom« ni bilo nič. V novem kraju je poskusil s pesnikovanjem. Pa tudi tukaj mu sreča ni bila naklonjena. S svojo poezijo si je nakopal sramoto in najhujše ga morda še čaka...

Majki so pošle že vse tolažilne besede, lotevala se je je že nejevolja ter se je zato zatekla k sosedi po novice, Mihajlo pa se je spričo tolikih neuspehov v svojem življenju in v strahu pred bodočnostjo spet povrnil na reševanje problema, ali naj si vrat prereže ali zadrigne. Nekaj časa je premišljeval, kaj bi bilo bolj junaško, potem pa pustil vprašanje nerešeno in začel sestavljati poslovilno pismo za majko in papana. Ravno naslov je že napisal, ko je vsa zasopla pritekla majka in prinesla decembrski »Novi rod«, ki ga ji je pismonoša izročil kar pri sosedi.

»Pokaži.« je Mihajlo planil k njej in ji list iztrgal iz rok. Ves nervozen je najprej pogledal urednikovo listnico in v njej našel svoje ime.

»Ovdje.« je pokazal majki in ji dal, da je brala. Sam ni upal.

»Neizkušeni si še in s pravopisom se boriš. Vendar še pošlji in sporoči, kje živiš, ker mi tvoje ime in izražanje ne pustita do jasnosti. Če bo prostor, bom opilil in priobčil.« je brala majka.

»Jeli to istina?«

»E pa da! Schau!«

In Mihajlo je ves srečen bral urednikov odgovor. Potem pa je začel listati in iskati svojo pesem. Že do srede je prelistal, a o kaki pesmi še sledu ni bilo. Nestrpno je listal dalje. No, vendarle! Pesem! Da, v »Kočitku za naše male pesnike in pisatelje« je Cirkus našel svojo pesem. Kako je bil vesel. Ves blažen je začel brati. Pa ni prebral več kot le naslov. Naprej ni mogel. Preveč je bilo ganjeno njegovo plemenito srce. Pustil je, da je brala majka:

### Mihajlo M. Danić: Oh, bratje

Oh, prišla je megla  
vzdolž dolgih, blatnih cest,  
mimo tujih vasi in mest,  
oh, in težko sedla v moje srce...

Oh bratje, kdo ve za srce,  
ki bi mi težko meglo pregnalo  
in bi potem do smrti pri meni ostalo?  
Oh bratje, naj mi sporoči in pove!

Mihajlo je poslušal pazljivo, nad vse pazljivo, vendar si pesmi kar ne bi upal posinoviti, se pravi pohčeriti, če bi ne bilo nad njo napisano, da je njen avtor Mihajlo M. Danić.

»Daj, majka, beri još jedanput!«

In majka je brala znova. Potem je pesem prebral Mihajlo sam in nato začutil mogočno mogočno delovanje pesniške žilice in začel pesnikovati. Majka ga ni hotela ovirati pri umetniškem delovanju in je zato odšla ter z najnovejšo umetnino seznanila najprej kuharico in služkinjo, potem pa sosede. Obiskala je tudi prijateljico gospo doktorjevo, ji

seveda tolmačila svojo srečo ter v nadaljnjem govorjenju začela tožiti, kako hudo je bil zadnje dni njen Mihajlo bolan, in kot praktična žena naprosila njenega moža za zdravniško potrdilo o boleznih svojega edinčka, »da bo mogel revež jutri brez skrbi v šolo, ko so profesorji danes tako sitni, saj veste.«

Domov grede je Daničeva gospa nakupila za sina samih lepih in dobrih stvari in ob njih sta proti večeru sestavila pismo za očeta, ki je bil kot ravnatelj podružnice neke banke skoraj stalno naseljen doli nekje na jugu, ter mu sporočila izredno srečo. —

Drugi dan je prišel Potujoči cirkus izjemoma zelo zgodaj v šolo. Skoraj med prvimi je bil. Le »vagonarji« so pri peči prestavljali nekaj latinskega in Lojzek ali Konjska smrt si je v prvi klopi z obema rokama podpiral glavo in najbrž ugibal, kaj naj ga tisti dan boli, pa Miloš je v zadnji klopi z vso naglico prepisoval iz »vagonskega« zvezka matematično nalogo.

»O, Mihajlo,« je pozdravil, ko je Cirkus sedel zraven njega v klop. »Samo trenutek, takoj bom skončal.«

»Molim,« se je poklonil Cirkus, razgrnil po klopi »Novi rod« in se tako zatopil v branje pesmi Oh bratje, da je preslišal vse zabavljičice »vagonarjev«.

»E, pa sam le uspeo,« si je priznal skoraj na glas, ko je pesem že nekajkrat prebral. Sijajna je tale njegova pesem. Avtorju je zelo všeč. Seveda, če bi tile njegovi tako imenovani tovariši imeli kaj razumevanja za umetnost in kaj razgleda po sodobnem kulturnem svetu, bi mu prišli čestitat. A od njih kaj takega ne more zahtevati. Vagonarji so in amen. Vsak dan se z vlakom zjutraj privlečejo v mesto in zvečer odcijazijo domov. Mesto komaj povohajo, kako naj bi od njih človek pričakoval kaj kulture. A Miloš gotovo že ve za njegov umotvor in morda mu celo pripravlja kako presenečnje in zdaj nalašč ne govori z njim, da se ne bi izdal. Kaj se ve; vse je možno. Tale Miloš je posebne sorte tič. Morda mu bo v znak priznanja in občudovanja poklonil celo kak šopek. Čisto umestno bi bilo. O, in Cene! To bo jezen! Pa saj najbrž že ve za konkurenta in se peni od jeze. Res, Cene sodeluje že pri revijah, a Mihajlo Danič ga bo kmalu prekosil. Cene se bo brž izpel, Mihajlo pa je še v najlepših letih, neizčrpan, poln mladosti, življenja, navdušenja, idealizma, poln stremljenja po kulturnem delovanju, umetniškem ustvarjanju, skratka: brezno poezije.

»Si že zdrav, Mihajlo,« je Cirkusa zmotil Zvonko. »Kaj pa imaš?«

»Si več bral?«

Zvonko je pogledal naslov lista in malomarno povedal, da ga ne zanima.

»Ne gre za to, gre za to, da Miloš in jaz zdaj skupaj stanujeva. Ali že veš?«

»Pa je le fein,« je Cirkus skušal napeljati na »Novi rod« in svojo pesem.

»Pa res, ali že veš, da sva torej zdaj z Zvonkom skupaj,« je vprašal tudi Miloš, ki je pravkar prepisal nalogo in poslal izvornik »po zračni pošti« lastniku.

»Res?« se je narejeno začudil Cirkus.

»Da, meni je torej s prvim gospodinjo odpovedala, ker ji pač še nisem nič plačal. Pa ji torej tudi ne bom, čeprav sem ji obljubil, da dobi torej ob novem letu vse. In zagrozila mi je, da bo javila moj dolg na gimnazijo. Poskusi naj! Lastnoročno torej jo pretepem! Zvonko je tudi dobil odpoved, pač iz istih vzrokov. Pa sva torej kar kmalu dobila novo stanovanje, in sicer blizu vaše hiše in torej spet nad gostilno, da nam ne bo dolg čas. Pri Biserni kaplji sva, saj veš torej,« se je smejal in jezil Miloš ter pripovedoval še to in ono.

Cirkus je poslušal in bil prepričan, da tovariša nekaj skrivata. Nočeta pokazati, da že vesta za njegovo umetnino. Prav gotovo pripravljata zanj kako presenečenje in najbrž odlašata na glavni odmor, ko bodo vsi v razredu. Saj Zvonku se je že nekaj o pesmih zareklo, pa je na Milošev migljaj utihnil. Tu zadaj nekaj je. In čemu bi sicer Zvonko nosil tako debelo aktovko v šolo!? Cirkus je začel že misliti, kako se bo držal, ko bo sprejemal šopek, in kako se bo razredu in predvsem Deteljici zahvalil za pozornost.

Toda med glavnim odmorom se Miloš za Cirkusa še zmenil ni. Najprej se je jezil, ker pri matematiki ni bil vprašan, kot je pričakoval in ko je izjemoma imel domačo nalogo, potem pa kazal in razlagal neke skrivnostne plakate, kvasil o demokraciji in fašizmu ter se jezil na Naceta, ki mu je k njegovi demokraciji povedal nekaj zasoljenih. Cirkus se je medtem tolažil, da bo šopek dobil pozneje, a užaljenosti kar ni mogel skriti in zelo je želel, da bi mu kdo oponesel Zimo u selu ali Moje srce, da bi v obrambo lahko pokazal »Novi rod« in pesem Oh bratje. —

»Pridi zvečer k Biserni kaplji. ‚Tovariš profesor‘ bo prišel in pač marsikaj novega povedal,« je po zadnji uri Miloš na stopnicah ujel Cirkusa, ki je že hotel odkloniti in pokazati svojo užaljenost, a se je k sreči spomnil, da bo tisto presenečenje najbrž zvečer pri Biserni kaplji v zaključeni družbi in šele drugi dan v razredu, ter zato povabilo z veseljem sprejel.

»Pa glej, da ne bomo žejni,« mu je še pomežikal Miloš in odbrzel za Zvonkom. —

Tisti dan Cirkus kar ni mogel dočakati večera. Ves nestrpen je skoraj vsakih pet minut gledal na uro in komaj čakal, kdaj bo pet, da se bo začel pripravljati. Da bi si skrajšal čas, se je po inštrukciji pred ogledalom vadil, kako bo sprejemal šopek in kako se bo smehljal. Ves vesel je poklical majko in ji pripovedoval, kako se bo zahvalil na sestanku, in se potem po njenih navodilih znova začel obračati pred ogledalom.

»Bravo, bravo,« je hvalila majka in potem priganjala, naj se brž preobleče in gre, da ga ne bodo predolgo čakali, ko je sestanek vendarle samo njemu namenjen in bo slavnost povzdigoval celo ‚tovariš profesor‘.

Toda že čez pol ure se je Mihajlo vrnil, in sicer jezen, s solzami v očeh in brez šopka. Majka je v prvi sekundi hotela vse zvedeti, a sin ni mogel spraviti iz sebe nobene besede. Le v salon se je zavlekel, se

zgrudil na zofo in začel na glas jokati. Majka je vsa obupana sedla zraven njega, mu brisala solze, ga božala in tolažila, spraševala in silila, naj ji odkrije svojo bol. Čez nekaj časa šele se ji je posrečilo spraviti iz njega, da Deteljica ni ničesar pripravila, da 'tovariš profesor' njega niti omenil ni, ko je govoril o nekaki slogi in edinosti pa vztrajnem delu, in da je Mihajlo v znak protesta brez besede in kljub zadrževanju odšel.

Mihajlu so po licih znova pritekale solze, majka mu jih je z vso nežnostjo obrisala in ga tolažila, da je prav naredil, ko je kar šel, da je njegova pesem kljub temu čudovito krasna in da bo prav gotovo dobil priložnost za maščevanje.

Mihajlo se je nazadnje le dal potolažiti, Deteljici pa je obljubil hudo maščevanje: odstopil bo in poskrbel za svojo pesniško čast sam. Z majko sta že sklenila, da bosta dala pesem Oh bratje iz »Novega roda«, peresnik, ki je Mihajlo z njim pesem napisal, pesnikovo fotografijo in okrog vsega tega lovorjev venec s svileni pentljo — v okvir. In majka bo v trgovini naročila, naj vajenec nese okvir na gimnazijo in ga med pavzo izroči Mihajlu kot dar uredništva »Novega rodu«.

»To bodo zijali,« je zaplesal Mihajlo po salonu in potegnil za seboj tudi majko ter potem zahteval večerjo.

Po večerji pa je z majkino pomočjo pesnikoval dolgo v noč.

(Dalje.)

PROF. DR. R. SAVNIK:

## Železniška križišča na Slovenskem

(Nadaljevanje.)

Drugo železniško križišče na ozemlju dravske banovine je postal Zidani most. Leta 1862. je odtod stekla železnica proti Zagrebu. Njegova važna prometna lega ob sotočju Save in Savinje je prišla že prej ponovno do veljave. Prvi most čez Savinjo so tu zgradili Rimljani. V 15. veku so ga na istem mestu postavili Babenberžani, ki so skušali svojo teritorialno posest iz Avstrije in Štajerske razširiti na Kranjsko in dalje do Jadranskega morja. Ta most je v 15. veku dal baje razrušiti cesar Friderik III., ko je vodil borbo proti Celjanom. Sedanji kameniti most, ki posreduje cestno zvezo med Rimskimi toplicami in Radečami, stoji od 1824.

Kljub važnosti rečnega prehoda je bil Zidani most vedno brezpomembno naselje. Okoli leta 1840. je na primer obsegal komaj štiri stanovanjske hiše in nekaj gospodarskih poslopij, pa še te maloštevilne zgradbe so večkrat zajele povodnji. Možnost večje naselitve je dotlej obstajala le na široki rodovitni terasi pod Kopitnikom (914 m) kakih 250 metrov visoko nad sedanjim postajnim poslopjem. Na njej je nastala starodavna vas Veliko Širje z župno cerkvijo; fara se imenuje Marija Širje.

Sele zgraditev železnice proti Ljubljani je prinesla Zidanemu mostu več življenja. Da so dobili v soteski dovolj prostora za kolodvor in tire, so razširili in izravnali trikot med Savinjo in Savo. Kurilnico in skladišča na levem bregu Sa-

vinje so mogli postaviti šele potem, ko so razstrelili del ondotnega skalnatega pobočja. Obenem je bil zgrajen čez Savinjo železniški most, ki je sestavljen iz lepo oblikovanih kamenitih kvadrov. Pri gradnji mostu in proge so bili zaposleni poleg domačinov številni italijanski delavci. Na nje spominja naselje Mailand nad kurilnico na jugozahodnem pobočju Pleša. Zasilne delavske lesene stavbe so kasneje podrli in pozidali nove. V njih stanujejo sedaj družine železniških uslužbencev. Ugodna lega ob železniškem vozlu je kmalu privabila industrijo. Najprej je obstajala na Zidanem mostu oljarna, nato do leta 1927. cementarna z velikim kamnolomom v neposredni bližini. V tej tovarni proizvajajo danes umetna gnojila.

Spričo tesnega prostora se je moral železniški promet venomer boriti z nepredvidenimi težočami. Dne 15. in 19. januarja leta 1878. se je podrl pri Brišah del strmega pobočja. Podor je terjal več smrtnih žrtev; odnesel je nekaj stanovanjskih hiš, razdril železniško progo in pri nekdanji oljarni tako visoko zatrpal Savinjo, da se je tja do Rimskih toplic spremenila v zajezitevno jezero. Podor je hkrati sprožil nova zemeljska gibanja, ki so ogražala tudi Mailand, da se zemlja utrdi, so ondotno strmo in golo pobočje zasadili s hrastovjem.

Prometni pomen Zidanega mosta je v Jugoslaviji zelo narastel, kajti dotlej stranska proga proti Zagrebu je postala glavna železnica naše države. To oživitjenje prometa je nujno zahtevalo zgraditev še enega železniškega mosta čez Savinjo. Odrli so ga leta 1951.

Leto dni kasneje kot posavska proga proti Zagrebu je stekla dravska železnica ob severnem vznožju Pohorja in skozi osrčje Koroške na južno Tirolsko. Njeno vzhodno izhodišče je postal Maribor, zahodno izhodišče Franzensfeste, sedanji Bresanone v italijanskem delu Tirolske. S to progo je postal Maribor prometno-geografsko silno važen, kajti znašel se je v osrčju železniškega omrežja, ki ga je zgradila Južna železnica na ozemlju med Dunajem, Budimpešto, Siskom, Trstom in Tirolsko. Obenem je postal zdaj Maribor eden izmed najvažnejših voglov tako imenovanega alpskega železniškega četverokotnika v bivši Avstriji. Zato je bilo naravno, da so prav tu ob koroškem kolodvoru (sedanji postaji Studenci) postavili velike železniške strojne delavnice, ki so stalno zaposlovale nad 1000 delavcev. Da se je Maribor začel šele sedaj naglo razvijati, kaže ta-le statistika: leta 1851. je štel s poznejšimi priključenimi predmestji 6700, leta 1857. 7600, leta 1867. pa že 12.700 prebivalcev.

Uvedba dualizma, ki ga je na zunaj označilo preimenovanje države v Avstro-Ogrsko, je dala povod, da je postala leta 1868. železniško križišče tudi Ljubljana. Ker so za dualistično ustavo glasovali mnogi slovenski poslanci, — naši takratni državnozborni delegaciji je načeloval pesnik in politik dr. Lovro Toman, — jim je avstrijska vlada storila to protiuslugo, da je pristala na zgraditev gorenjske železnice mimo Jesenic do Trbiža. S tem je dobila Kranjska prav za prav svojo prvo progo, kajti južna železnica ni bila zgrajena zaradi slovenskih gospodarskih koristi in je razen tega šla skozi to našo osrednjo deželo po prometu težko dostopni savski soteski in po revnem kraškem ozemlju.

Leta 1873. je bila predana prometu proga St. Peter na Krasu — Reka. Z njo je dobila Slovenija drugo prikladno železniško zvezo z Jadranom. Bila je celo malo krajša od 135 km dolge železnice Ljubljana—Trst. Ker drži sedaj počez kraških planot jugoslovanska državna meja, je Ljubljana od morja praktično neprimerno bolj daleč. Od tod mimo Karlovca do Sušaka je po železnici 335 km. Celo St. Ilj nad Mariborom je bil do svetovne vojne po južni železnici pomaknjen kakih 50 km bliže k jadranski obali! (Dalje.)



# Kemija vsakdanjega življenja

## VII. Acetilen, vodni plin, naša kuriva

Da velika vročina spreminja različna telesa, nas uči vsakdanja skušnja. Od kar imamo na razpolago toplino, o kakršnih se našim dedom ni niti sanjalo, smo se naučili izdelovati nove spojine, ki jih je bilo poprej ali silno težko ali pa sploh nemogoče proizvajati. Električno obločnico, ki sveti kot majhno sonce, poznate. Med ogljenima konicama take obločnice vlada vročina, ki prekaša vse doslej znane topline. Ako napravite poskus tako, da gorita ogljeni palčici obločnice, n. pr. v zmesi iz zmlatega oglja in apna ali če segrevate to zmes, kakor navadno pravimo, v električni peči, potem se začneta oglje in apno kemično družiti, v električni peči se razvija orjaška vročina v sredi snovi, ki ste jih natrpali vanjo. V tem se razlikuje električna peč od vseh starejših kurilnih naprav, pri katerih je možno segrevati topilne lonce le od zunaj; zato pa danes za toplotnega tehnika tudi ni skoraj nobene naloge več, ki bi je z električno pečjo ne mogel rešiti. V električni peči nastane iz apna in oglja snov, ki ste jo mnogi imeli že v roki, slabo vonjajoči kalcijev karbid  $\text{CaC}_2$ , kolesarji mu pravijo kar na kratko »karbid«. Karbid, ki se tvori le v največji vročini, je tudi proti ognju silno stanovit; čudno pa je, da je proti vodi tako slab in nestalen. Čim ga polijete z njo, se popolnoma spremeni in da iz sebe plin, ki ga je bil našel že prej kemik Moisson na drug način in mu dal ime acetilen  $\text{C}_2\text{H}_2$ . Včasih je bilo zelo težko napraviti acetilen; zato je bil silno drag; danes pa je postal  $\text{CaC}_2$  tako poceni, da je začel že leta 1895. igrati vlogo kot svetilo. Saj za pridobivanje acetilna ni treba drugega, kakor da poliješ nekoliko karbida z vodo. Amerikanec Willson je prvi resno predlagal uporabo acetilena za razsvetlavo. Kako pa je prišel mož na to misel? Willson iz Severne Karoline bi bil rad izločil kovino Ca iz žganega apna  $\text{CaO}$  z električno vročino in ogljem. A to se mu ni posrečilo; namesto srebrnobelega kovine je našel v svoji peči črno maso in ves nejevoljen je treščil vso šaro v bližnji ribnik. Tukaj je zadovoljno spoznal, kako je šumela na dnu vode, kako je kipel brezštevilno »zračnih mehurčkov«, kakor je mislil. Pri tem si je zažgal pipo in vrgel še gorečo šibico v vodo. Toda glejte spaka! Zaplamtelo je nad ribnikom, kot bi bil nastal velikanski prerijski požar. Okamenel stoji Willson pri tem prizoru, a takoj ugane bistri Jankke, da bi se dalo s to rečjo napraviti business. Brez odloga odide varit novega karbida in bobnat zanj ameriško reklamo. Imel je uspeh; bil je čas, ko se je govorilo po vsem omikanem svetu le o karbidu in njegovem plinu acetilenu. Že so gledali nekateri bujnomisleči fantasti v duhu jutranjo zarjo nove dobe, ki bo zadostila z acetilenom vsem potrebam našega vsakdanjega življenja. Kajti acetilen so smatrali za pradedu vseh organskih spojin; menili so, da je mogoče iz njega proizvajati vse druge organske snovi, od špirita do žitne moke in sladkorja. Po vsem svetu je zavladala karbidova vročica. A vihar se je kmalu poglel, ozračje se je izčistilo; pokazalo se je tudi takoj, da človek v prvi navdušenosti rad precenjuje stvari. Danes imamo kot zapuščino nekdanje razburjenosti le nekaj prav koristnih načinov za uporabo acetilena. Kolesarji in kolesarice ste gotovo hvaležni Willsonu za karbid, ki vam je s svojo krasno acetyleno lučjo že tolikokrat nadomeščal dnevno luč in svetlobo kujajoče se lune v večernih urah. Acetilen gori v posebnih svetilkah s krasno belo in svetlo lučjo; pripraven je tudi za razsvetlavo kolodvorov in posameznih hiš, pa tudi manjših

krajev, ki bi radi skupno razsvetljava, a si prave plinarne ne morejo omisliti. Že precj let je, odkar je spoznal svet, da ima acetilen na sebi veliko napako, ako ga primerjamo s plinovo ali celo električno razsvetljava. Dočim sta namreč plin in elektrika vsak hipec pripravljena za svojo službo, si morate acetilen sleherni dan sproti šele pripraviti v svoji zasebni domači plinarni. Toda v neki stroki je pa acetilen vendarle dosegel veliko važnost, ki mu je ne bo zlepa odvzel kak tekmeč. Ako namreč sežigate acetilen namesto v navadnem zraku s čistim O, ki ga izdelujejo danes iz zraka in prodajajo poceni v jeklenih steklenicah — bombah, tedaj nastane izredno vroč plamen. V ta namen je potreben poseben gorilec, ki mu pravijo Danielova pipa ali pokalnoplinovo pihalo. Zadnje ime ima, ker v njem brez nevarnosti obenem zgorevata tudi H in O, katerih zmes je ravno pokalni plin. V takem acetilenovem plamenu se tope kot vosek tudi debeli kosi jekla. Ta plamen je podlaga za tako imenovano avtogeno varjenje, s katerim lahko v brezštevilnih primerih zvarite dva kosa železa na daleč bolj pripraven način, kot pa je bilo mogoče pred 50 leti. Če bi hoteli zvariti po starem načinu n. pr. oba kosa zlomljene tračnice na železniški progi, bi ju morali odstraniti s tira in ustaviti za nekaj časa promet na dotični enotimi progi; potem bi razžarili oba kosa, ki naj se sprimetata, do belega ter ju nato skovali skupaj s kladivom. Zdaj pa izvrše to delo na samem mestu z avtogenim varjenjem, pri katerem ni treba nikakega kovanja. Ker se oba počena kosa tračnice že itak stikata, polože ob šivu še kos železne žice, ki naj da potrebnega Fe za lepivo, in nastavijo na to Danielovo pipo z acetilensko-kisikovim plamenom. Ker ima plamen vročino kakih 2800° Celzija, se skoraj trenutno raztope železna žica in robovi obeh železnih kosov, tako da se vse skupaj zlije v eno celoto; ko se robova ohladi, sta oba kosa krasno avtogeno zvarjena; treba ju je le še malce popiliti in nihče ne slutí, da je bila na tem mestu nekoč razpoka. Obrtno pospeševalni urad v Ljubljani prireja od časa do časa poučne tečajje za avtogeno varjenje, kar je v veliko korist slovenskim obrtnikom. — Naj omenim tu še dve drugi napaki acetilenske razsvetljave! Prva je, da nastaja ob njegovem zgorevanju fosforjev pentoksid, ki je strupen. Ker tvori P pentoksid bele megle, opazite takšne meglice kmalu v sobi, kjer gori acetilen. Druga acetilenova napaka in grda razvada pa je, da rad eksplodira, če pride v stik z Ag ali Cu. Poskušali so že utekočiniti acetilen — to je prav lahko doseči pri 0° C in tlaku 26 atm. —, da bi ga potem prodajali zaprtega v jeklenih bombah, kakor kisik in druge pline. Toda pri uporabi takih bomb so se dogajale strahotne eksplozije, ki so imele morebiti svoj vzrok samo v tem, da je prišel acetilen pri svojem izvoru v stik z medeno cevjo; zaradi tega so države prepovedale prodajanje tekočega acetilena. Pa tudi zmes acetilena in zraka je nevarna za eksplozijo. Kjer imate torej acetilensko razsvetljava, pazite na vso moč, da cevi ne bodo nikdar propuščale plina, morebitnih razpok in pa ne smete nikoli iskati s prižganim plamenom. Acetilen eksplodira že, če ga je 4% v zraku, najmočnejša pa je eksplozija pri 12% acetilena. Sicer pa eksplodirajo vsi gorljivi plini, če jih pomešate z zrakom. Koliko nesreč se je že zgodilo, ker je eksplodiral n. pr. svetilni plin! Taka eksplozija nastane že, če je v zraku več kakor 7% svetilnega plina; najsilovitejša pa je pri 17% svetilnega plina.

Za tehniko zelo važno kurivo je tudi plin, ki mu pravimo vodni plin; dobimo ga, ako napeljemo vodno paro H<sub>2</sub>O na žareče oglje C. Pri tem se vodna para kemijsko razkroji: H postane prost, O pa se spoji z ogljem v strupeni CO. Ako zmes prostega H in CO zažgemo, gori s slabo svetečim, toda zelo vročim plamenom in pri tem nastaja vodna para in CO<sub>2</sub>. Premog izkoristimo po tem oko-

lišu znatno bolje, kakor pa, če ga kurimo kar naravnost. Ker je izdelovanje vodnega plina zelo preprosto in poceni, zato uporablja večina velikih mest v Severni Ameriki vodni plin namesto navadnega svetilnega plina.

Naj povem še nekoliko o naših najbolj navadnih kurivih, ki so drva, šota, premog. Vsa ta kuriva so sestavljena v bistvu iz C, H in O. Kadar torej gorijo, se spajata njih C in njihov H z zračnim kisikom; pri tem nastaja iz C in O =CO<sub>2</sub>, iz H in O pa H<sub>2</sub>O. Vrednost kuriva odvisi torej od tega, koliko ima v sebi C in H. Pri vsakem kurivu moramo upoštevati zlasti dve njegovi lastnosti: najprej njegovo gorljivost, to je sposobnost, da se bolj ali manj rado vneme in zagori, potem pa njegovo kurivno vrednost. — Čim več H je v kakem gorivu, toliko rajši zagori; iz takega goriva se namreč tvori že pri nizki toplini ogljikovi vodiki, katerih vnetišče je zelo nizko. Naj pojasnim še izraz vnetišče. Večkrat sem že poudarjal, da gorenje ni nič drugega kakor okisavanje, oksidacija, spajanje prvin z O. Če hočemo, da zagori kako kurivo s plamenom, je prvi pogoj za to neka določena gorkota (temperatura), ki je različna pri različnih snoveh. To toplino imenujemo vnetišče. Za navadna okisavanja, kakršna so rjavenje železa, gnitje teles in podobno, zadostuje že toplina 0°C; pa tudi te procese višja temperatura pospeši, kakor vsi dobro veste. Za večino teles, ki naj zagore s plamenom, je pa vnetišče tako visoko, da moremo pripraviti kuriva umetno do te vročine, da morejo samostojno goreti naprej. Pri naših vsakdanjih gorivih: drveh in premogu, leži vnetišče med 500 in 600°C. Nekatera telesa imajo pa tako nizko vnetišče, da se včasih vnamejo kar sama od sebe na zraku, tako n.pr. P, katerega vnetišče leži pri 44°C. Ko se kurivo vneme, gori naprej samo od sebe zato, ker je spajanje snovi z O vedno združeno s porajanjem gorkote, zgorilne topline. Pa mi boste morebiti ugovarjali: Kadar rjavi železo (Fe), vendar ni čutiti najmanjše toplote! In vendar je resnica, da se pri rjavenju, okisovanju Fe razvija ista toplina, kakršna bi nastala, če bi dotični kos Fe sežgali umetno v kratkem času. Toplote pri rjavenju ne zasledimo samo zaradi tega, ker se vrši to zgorevanje, ta oksidacija silno polagoma. Važno načelo kemije se glasi: »Pri vseh kemijskih procesih se izpremeni toplina prizadetih teles.« Kako važno je to dejstvo, razvidite že iz tega, da se je razvila v kemijski znanosti posebna, specialna stroka: termokemija, ki se peča prav s tem preobračanjem kemijske energije (sile) v toploto. — Poleg gorljivosti je važna pri naših gorivih še njihova kurivna vrednost. Ta je odvisna v prvi vrsti od njihove množine in vsebine ogljika. Kurivno vrednost naših goriv izražamo ali z njihovo izparilno močjo ali pa s kalorijami. Izparilna moč goriva je tisto število, ki nam pove, koliko kilogramov (ali litrov) vode more izpremeniti 1 kg goriva v paro določene topline. Kalorija (od lat. calor = gorkota) pa je tista množina gorkote, ki je potrebna, da segrejete 1 kg vode za 1°C. Po novejših poizkusih da 1 kg ogljika n. pr. koks pri zgorevanju v CO<sub>2</sub> ca 8000, — 1 kg vodika pa, ki zgori v vodi, da 30.000 kalorij gorkote. Med vsemi gorivi je igral v prejšnjih časih, po naših gozdnatih krajih še danes, glavno vlogo les, drva. A les je vedno dražji, kajti ne rabi ga samo kuharica, ampak tudi stavbenik in neštete industrije: za polišstvo, mostove, železniške pragove, za ladje, v rudnikih, za sode, za igrače, rezbarije, vžigalice itd. Les pa tudi brusijo in spreminjajo v celulozo, iz katere delajo papir, iz lesa žgo oglje, iz njega prekapavajo lesni katran, lesni očet itd. v velikanskih množinah. Glavna masa lesa obstoji iz staničnine (celuloze), poleg nje pa je v lesu tudi nekoliko beljakovin, škroba, dekotrina, sladkorja, smole, barvil, eterskih olj, čreslove kisline itd, kakor tudi rudninskih snovi in vode. Sveže posekan les vsebuje do 50% — torej polovico

teže —  $H_2O$  in celo na zraku posušen les je ima še 10—20%. Ker je treba neke določene množine gorkote, da se izpari ta voda v lesu, ki torej nam ljudem nič ne koristi, zato uporabljamo drva kolikor le mogoče suha; čim bolj vlažna polena kurite, večjo izgubo imate. Če želite imeti v kratkem času močno vročino, potem vzamete trda drva: hrastova, bukova; mehka drva od borovca, jelke, smreke so pa pripravna zlasti za to, da ž njimi podkurite. V suhem lesu je okrog 50% C; njegova gorilna vrednost je bolj majhna zato, ker vsebuje preveč kisika, nad 40%, in ta, kakor veste, ne gori. Ker ima les v sebi 6—10% vodika, torej je z ogljikom v razmerju kakor 15:100, zato rad gori. Suh les ne dela saj in pušča le malo pepela, ki obstoja zlasti iz pepelike  $K_2CO_3$  (1%). Izparilna moč lesa je 5—4, to se pravi: 1 kg suhega lesa more segreti 5—4 kg ali 1  $H_2O$  od 0° na 100° C, jih torej zavreti; v kalorijah znaša gorivna vrednost lesa ca 2500 kalorij. Če segrevamo les v ogljarskih kopah ali pa v zaprtih retortah, če ga torej suho prekapamo, izženemo iz njega večino H in O. Pri tem nastaja lesni plin, ki gori prav tako kakor svetilni plin iz premoga; potem dobimo lesni katran, s katerim mažejo les, da ga konservirajo; dalje vodnato tekočino, ki jo prodajajo pod imenom »lesni oacet« in predelavajo v čisto octovo kislino, v esenco, kot stranska proizvoda pa dobivajo pri tem metilov alkohol in aceton. Z metilovim alkoholom denaturirajo špirit, ga uporabljajo pri izdelovanju firnežev in drugod. Kakor pri premogovi suhi destilaciji koks, tako preostane pri prekapanju lesa lesno oglje, ki vsebuje ca 75% C, torej bistveno več kakor les. Zato je pa tudi njegova izparilna moč večja, namreč 7—8 in njegov kurivni efekt 7—8000 kal. Oglje uporabljajo mnogovrstno: iz njega delajo smodnik, odjemajo špirtu pátoko (fuzel), rabijo ga za filtracijo tekočin, da jim odvzamejo barvo, čistijo z njim vodo; tudi igra vlogo kot antiseptično sredstvo, ki zabranjuje gnitje. Naj omenim tu še kratko nekaj o šoti, ki je bila svoje dni tako važna za naše barjane, in o premogu le nekaj opazk, da ju primerjamo z lesom. Šota je nastajala in še nastaja zlasti iz bledih šotnih mahov iz vrst sphagnum in lypnum. Ogljika ima ca 55%, izparilna moč je 4—5, gorivna vrednost 2500—3500 kalorij. Rjavi premog, ki ga je mnogo v naši državi, zlasti v Sloveniji: Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Kočevje, Rajhenburg — ima ca 70% ogljika; nastal je v terciarnem času iz iglavcev, palm in listovcev. Izparilna moč mu je 5—6, gorivna vrednost 3500 do 4000 kalorij. Črni premog, s 70—90% ogljika je najstarejši preostanek nekdanjih orjaških gozdov; nastal je iz velikanskih praproti, preslic in lisičjakov. Imamo ga v vzhodni Srbiji, mnogo več pa ga imajo Celi in Nemci, Angleži in Američani. Izparilna moč je 6—7, gorilna vrednost 6—7000 kalorij, najboljši antracit jih ima celo 8000! Nehvaležno bi bilo od nas, ko se ne bi ob koncu poglavja o kurivih spomnili sledečega dejstva: Davno preden se je prikazal prvi človek na svetu, so se že kupičile v nedrjih zemlje zaloge goriva v njegovo porabo. Že milijone let je nagrmaden premog v hribih in orjaške zemeljske kotline po Ruskem in v Ameriki so nalik tankom napolnjene s petrolejem, ki nam oskrbuje luč. Drugod tvori zemeljsko površje debela plast šote in kjer ni teh mrtvih zakladov goriva, pa dorašča neprestano v gozdovih novo kurivo. Če kaka prvina, potem nam gotovo priča C v svojih različnih oblikah, da je ves svet narejen po načrtu, da je na delu neskončno modra Previdnost. Pa ne samo luč in gorkoto nam daje C! Pomaga nam tudi pri delu, ko goni stroje, vleče dolge vlake in tira urne parnike po brezkončni morski gladini. Bali so se že, da bodo kmalu izčrpane zaloge premoga. Danes vemo, da zadoščajo za stoletja.

(Dalje.)

## Zvon sile

Na tujem in v domovju slovi ljubljanski grad,  
Sosedu so mu griči, ravnine spred in zad;  
Tik znožja pa Ljubljana je — Jazonova hči  
Iz silodavnih časov, tako se govori.

Al' kje je z zlatim runom nesrečni Jazon stal,  
Kod ladijo po suhem do morja bil je djal —  
Po toliko sto letih to več se ne pozna:  
Ljubljana se ne meni, muh drugih dost' ima.

Visoke v njej palače in revne bajtice,  
Mogočne velikaše in kruha-stradavce —  
Popisal rad bi točno; pa nočem in ne smem;  
Saj prvi so že znani; od družih nič ne vem. —

Moj Pegaz kolopira; neznansko se drvi;  
Pa na kamnitem tlaku na enkrat obstoji.  
Kaj nek je sred Ljubljane, pod črnim gradom tam?  
Tu vir je učenosti, Modric slovenskih hram.

Kdor dobro absolviral je tukaj mnogo let,  
Brez skérbi obrniti se sme med daljni svet;  
Za šole je visoke dozorel praeparant,  
Jeziko ali modro-oslovja doktorant.

Še dan današnji čuješ tu razni hrum in glas,  
Ker tukaj se razvija slovenske slave kras.  
Ko osem ura bije, zapoje zvon glasan,  
In hipoma potihne zdaj šolskih vrišč dvoran.

Tu pravi se, kako je narejal stvarnik svet,  
Kako je Adam živel, in kaj je bilo pred. —  
V cerkveni zgodovini se ravno govori,  
Kako za »miserere« poginil je Arij.

Drugod se deklinira latinskih sklonov broj;  
Učenec konjugira, da čelo moči znoj;  
Da ima filiorum tud' včasi filium —  
Razlaga konsektio se sitna temporum.

In v grškem se premleva zdaj gnomični aorist,  
Kak spev je Ilijade abstraktov praznih čist;  
In kaj comparationis je tamkaj tertium,  
Kjer klepeta Terzites, najgerši grških trum.

Kako se toča dela; kak voda se suši;  
Kako se grom razganja, to fizika uči;  
Drugod se dividira, računi še drugač,  
Kaj se še vse počenja, ne vedel bi rogač.

Buticam pa nevkretnim je terde vojske lom;  
Oj čudo! le slušajte, kaj Vam povedal bom:  
To pada kljuka, anzar, le redko eminenc,  
Ker ga prerad spodriva nesrečni poštalenc.

Le kadar zvon zapoje, nad lino zvon glasan,  
Hej, kak hrumijo roji iz šolskih vseh dvoran!  
Saj trudna je že mlada in trudna stara kri,  
Oboji berž na prosto se iz prahu mudi.

Al' čudni zvon nad lino, na zidu zvon glasán,  
Drugačne še dobrote zaklenka kaki dan.  
Tako še dandanašnji v spominu mi tiči.  
Kako 'zmed šest junakov je čudno rešil tri.

Tam v klopi pred katedrom junaki ti sedé,  
Apologija, Kriton, to beli jim glavé.  
Po sreči že prestali so prvi za ta čas,  
Al' zdaj, trije ostali, gre vrsta tud na vas! —

Prebrali so počasno perijodo treh strani,  
Potem ukaz doide, kaj vsaki naj stori;  
Povedati je treba... — ne vem že vsega kaj —  
Vse *μὲν* in *δέ*, vse *ἄλλὰ*, tud *ἤ* in *ἢ* in *καί*;

Kako se comparatio na troje razkroji,  
Kdaj »a maiori, pari, ad minus« govori;  
Kako z govórom strinja se tu modalitas,  
Drugej, kaj syllogismus, cornutus, briga nas;

Zakaj na sred periode stoji oseimoron,  
Al' mesto kje enako ima tud' Ciceron?... —  
»Kaj hoče vse imeti pedanterija ta?!«  
Nevedna se butica serdita zdaj čehljá.

Soseda svojga drega: »Povej mi vendar, Rus!  
Kaj če communicatio cum oratoribus?...  
Al reveža soseda sta ravno tud' takó...  
Za promenade v »zvezdi«, to boljše vsi vedó.

Al kje je dobro vino, klobas mesenih duh,  
Kje najbolj hladno pivo — ve vsaki postopuh.  
Pa naši tud' junaki najboljše to vedó;  
»O jej, ... o jej, ... o kljuka,« ... izdihajo bridkó.

Pa čuj, veselo godbo: zapoje zvon glasán,  
Kak zašumijo roji iz šolskih zdaj dvoran:  
Ker trudna je že mlada in trudna stara kri:  
Brez kljuke vidim iti domov junake tri.

\*

Stoji, stoji Ljubljana, nad njo visoki grad,  
Sosedje so mu griči, ravnine spred in zad;  
Nad lino sred Ljubljane... sloveči sile zvon —  
Kot v zraku glasna ptica ima prijeten don.

Pesem »Zvon sile« Ant. Umka Okiškega (1858—1871) je poslal »Mentorju« Viktor Zorman. Prepisal jo je menda po originalu, katerega je imel g. duh. svetnik Jožef Brešar, velesovski župnik v p. Čeprav ni pesem vzorna, vendar zasluži, da jo rešimo pozabe, ker je le zanimiv prispevek za zgodovino našega ljubljanskega dijaštva.

BAVDEKON:

## Petminutni molk

Baš trinajsti se je zibal Krulba h katedru, da bi pokazal Krmežljavčku svoje pičlo znanje. Že na obrazu se mu je videlo, da ne zna Bog ve kaj prida. Vseh dvanajst pred njim je odšlo izpred katedra s cveki v Krmežljavčkovem notesu, pa da bi se njemu posrečilo ujeti kak pošten »bien«? Ko se je »zasidral« ob tabli ter položil prst v priprto knjigo, kjer je bilo prav poglavje »concordance des temps«, je strumno pogledal profesorja, kakor da zna najmanj za odlično. Profesor ga je premeril izpod naočnikov in dalje listal po knjigi. Krulba je s strahom pričakoval, kaj ga bo Krmežljavček neki vprašal. Cigaro je obljubil v mislih šolskemu slugi, ako bi o pravem času zvonil. Nervozno je pogledal na zapestno uro.

»Oh, še celo minuto manjka do zvonjenja in lahko dobim še ‚šus‘ v tej minuti,« si je mislil Krulba in porinil uro za pet minut naprej, kakor da bi si hotel tako pomagati.

»No, ja, vi Krulba, pa nam lepo prevajajte na slovenski jezik berilo na strani 67 »La mort de Roland«. Vid'te — le, (ta vid'te — le je izgovarjal vedno tako, da se je slišalo vi tele) pa ne tako, kakor prejšnji!« je rekel mogočno Krmežljavček.

Krulba je odprl čitanko na navedeni strani, zajel sapo in...

»Driiiiiim...« je zazvonilo in kakor nalašč skoraj pol minute prehitro. Krulba se je globoko oddahnil, kakor da bi bil rešen Bog ve kake nevarnosti.

»No, ja, vid'te-le, šolskemu slugi se zahvalite, da nimate »cveka«, ker vam že na obrazu čitam, da se za danes niste naučili prav nič. Vid'te-le, prihodnjo uro pa le glejte, da se pripravite!« mu je požugal Krmežljavček in odšel iz razreda.

»Primojdunaj, da bo dobil sluga cigaro, ker je pravočasno zvonil,« se je zasmejal Krulba, »in še pet minut bom molčal njemu na čast, seveda, ko bo odmora konec!«

»Ne verujem, da boš!« mu je ugovarjal neki sošolec. »Kaj pa, če te bo to uro vprašal Gromska Muka zgodovino?«

»Ni hudir, da bi me prav sedaj vprašal! No, ako pa ne bom vzdržal pet minut molčanja, kupim vsakemu sladole. Ako pa bom, mi kupite vi vsi enega!«

»Velja!« mu je zavpil ves razred.

»Toda, če ne bo hotel potem plačati, če stavo zgubi?« je bil radoveden Krulbov sosed.

»Če noče, mu vzamemo glavo!« je zdeklamiral hitro njegov prijatelj.

Spet se je oglasil šolski zvonec, ki je pomenil začetek pouka in začetek Krulbovega petminutnega molka.

»Od sedaj naprej petminutni molk!« so še zaklicali Krulbi sošolci in šli na svoja mesta.

Profesor Gromska Muka je široko odprl vrata in vstopil v razred. Z dolgim korakom se je pognal za kateder in pogledal po razredu, kakor da bi hotel pokazati »divjačinam« svojo novo obleko po modi še iz časov Marije Terezije. »Divjačine« pa se sploh niso zmenili za njegovo obleko, zato se je končnoveljavno usedel za kateder, napisal v dnevnik vse potrebno, nato izvlekel »šus cajgues«, kakor je imenoval svoj notes, in poklical h katedru na »razgovor in debato« po svoji navadi:

»Naj stopijo sledeča teleta iz svojih staj in pridejo h katedru: Krulba, Lešnik, Muhač!«

Krulbi je postalo kar toplo pri srcu, ko je zaslišal svoje ime. S prav počasnimi koraki je šel na oder. Razred se je pritajeno smejal, češ, sladoleđ je naš. Toda so se počestno zmotili, ko so mislili, da bo Krulba spregovoril, preden bo minilo pet minut. Res je v mislih klel profesorja in svojo neumno stavo, toda sklenil je, da bo molčal, čeprav dobi slabo iz zgodovine.

»No vi, pingaverski koštrun, pa nam povejte vse, kar veste o nekem Bachovem absolutizmu!« vpraša profesor Krulbo.

Kaj ne bi Krulba znal tega, ko pa se je prejšnje popoldne dobesedno »nagulil« vso zgodovino, kar so jo vzeli! Toda molčal je lko nem. Le na zapestno uro je gledal in videl, da še vedno ni minulo pet minut. Po razredu se je opazal vedno večji nemir. Profesor je opominjal, toda nič ni zaleglo.

»Gromska muka, sedaj mi je pa že zadosti! Ako pri priči ne utihnete, naženem Krulbo v klop s 'cvekom' in naj potem vam pripiše posledice. Vi pa,« se obrne profesor h Krulbi, »odprite že vendar zatvornice svojega cenjenega gobezdala in povejte, kdo je bil Bach, kaj je delal, sploh vse, kar spada k Bachovemu absolutizmu!«

Krulba je molčal. Potne kaplje so mu začele stopati na čelo. Pogledal je spet na uro. Še vedno ni preteklo pet minut.

»Gromska muka, jaz nimam časa, da bi samo enega izpraševal celo uro. Idite! Sicer obžalujem, ker pri meni ste bili drugače dober dijak. Če ne gre, pa ne gre. Jaz vam ne morem pomagati. Torej Lešnik, povejte pa vi o Bachovem absolutizmu!«

Krulba odide ves potrť v klop. Jezi se na vse skupaj.

»In prav sedaj me mora poklicati, ko sem sklenil tako bedasto stavo! Pa še kakor nalašč se ura nikamor ne premakne. Ampak sedaj bi pa tudi že moralo biti teh vrazjih pet minut!«, premišlja Krulba in pogleda na uro.

Gleda, gleda...

»Prekleta ura!« se zasliši na glas po razredu, »ta hudir stoji!«

Razred je bušil v tako bučen smeh, da se je še profesor komaj vzdržal. Ko so mu pa natančno razložili vso zadevo, se je tudi prisrčno nasmejal.

Seveda je bil Gromska muka toliko uvideven, da je Krulbo še enkrat vprašal. In Krulba je znal, »kot bi orehe trl«. Poslej ni nikdar več sklepal stave in tudi z uro ni več eksperimentiral, da bi mu petminutnega molka ne raztegnila na dvanajst minut, ki bi utegnile postati usodne...



## Pomota

Ze teden dni je minilo od tega, ko mi je pisala Jelena Jelenič in me prosila, naj ji kupim in pošljem kakšen lep file vzorec za oltarni prt. »V prestolnici si, večja izbira je tam vsega, česar človek želi. Zberi kaj lepega; vse stroške ti bom povrnila. In ne pozabi — res bi rada, če mi čimprej pošlješ. Zima je, zato imam več prostega časa; saj veš, ko se zasmeje pomlad, me je na vseh izletnih točkah dovolj.«

Kar sram me je, da nisem še ustregla njeni želji. Pa še njena dolžnica sem. Pred leti sem bila pri njej. Kar iznenada, s kovčegi vred sem ji padla pred oči: »Takole je, ljuba Jelena, do tukaj gori sem sita mestnega prahu in domačih marenj, pri tebi bi ostala kak teden, če me imaš kam dejati, če pa ne, je tole presneto sitna zadeva.« In sem trpeče pogledala na svoja dva okovana kovčega.

Kar planila mi je okrog vratu: »Nikamor te ne pustim, tu ostaneš, dokler ti bo ljubo. Zate je vedno dovolj prostora. O, ljubi Bog, samo da si prišla!« In je z menoj zaplesala po hodniku, da sva s pručke prevrnili čeber z namočenim perilom, kar je še bolj podkrepilo Jelenino veselje: »Vidiš, vse se prevrača od veselja, da si prišla,« je žuborela kar naprej in naprej in tudi jaz sem se čedalje bolj dramila iz svoje čmerikavosti; brez ljubeznivih uvodov sva prešli na delo. Perilo na tleh je takorekoč klicalo pridne roke. Jelena je z naglico pobirala in ožemala, žuborela in se smejala — sama dobra volja jo je bila. Tudi meni je šlo dobro, a ne le izpod jezika. — Da bi me mama videla, potem bi me večkrat »pritisnila« k perilnemu čeburu.

Res, v veselju mi je potekel tisti mesec, ki sem ga preživela pri Jeleni Jelenič. Kar veselje me obide ob spominu na tiste dni, hkrati pa tudi sram, saj se Jeleni nisem še oddolžila niti z najmanjšim darilom za delo, ki ga je imela z menoj kot gostom.

Zdaj pa še s to malo uslugo čakam, sam Bog ve kaj.

Naša mama je kaj umna, posebno za ženska ročna dela. Obljubila mi je, da pojde v mesto in kupi zeleni vzorec.

»Danes vzorec oddam, jutri ga Jelena prejme,« sem se oddehnila, da je stvar takorekoč že urejena. Pa sem se dobro urezala. Mama je v peterih trgovinah povpraševala — zaman.

»Same vijuge imajo, nobenih rož. Morda ne bi bila s tem zadovoljna. Piši ji in jo vprašaj,« je pravila mama, ko je odlagala plašč v omaro.

»Ali angelčkov tudi ni dobiti?« Le kako sem prišla na to misel.

»Kakšnih angelčkov?« Mama je bila iznenadena.

»I, kakšnih, takih s perotmi, ki se všijejo v mrežo.«

»Zakaj pa mi nisi prej povedala, da bi angelčke rada?«

»Ali ti nisem?«

»Ne!« Mama je bila skoraj huda.

»Tak sem pozabila?« Odkritosrčno sem se začudila.

»Pokaži mi no tisto pismo, ko Jelena piše, da želi angelčke!« Z nekakšno skrito nado je mama izrekla te besede. Pisma nikakor nisem mogla najti. Vse sem obrnila v predalu, vlekla pisma iz ovojníc, preletavala branje — pa je menda sam škkrat na njem čepel. Pisma nisem našla.

»Saj brez pisma vem, da je pisala, naj bodo angelčki,« sem zaključila brez-  
uspešno iskanje in mama se je znova odpravila v mesto. Tudi to pot je naredila  
zaman. Angelčkov ni bilo dobiti za nobeno ceno.

»Takole in takole,« sem pisala Jeleni in ves mamin trud prevzela nase, »v  
vseh trgovinah ročnih del sem povpraševala za vzorec, ki ga želiš. Ves teden sem  
se trudila in upala, da ga dobim, — a zaman. Kamor se obrneš, vse je v nekakšnih  
vijugah, angelčkov pa ni dobiti, pa če si glavo razbijem. Angelčki se dobe kveč-  
jemu v inozemstvu, tako so mi rekli v zavodu ženskih ročnih del. Zdaj pa mi brž  
piši, kaj misliš. Če si želiš vijuge, ti jih takoj pošljem, če bi pa le angelčke rada,  
jih pa dobiva, čeprav moram v Afriko ponje.« Itd. Takole sem ji pisala in v nekaj  
dneh dobila takle odgovor:

»Hvala ti, Lejločka, za vrstice o angelčkih. Skoraj oslepela sem od solz  
smeha, ker se trudiš in skrbiš za nekaj, česar še v mislih nisem imela. Menda noč  
in dan sanjaš o angelčkih. Se enkrat, hvala ti! Nobena komedija mi ne bi mogla  
vzbuditi toliko smeha, kot so mi ga tvoji 'angelčki'. Sploh ne vem, če te bom mogla  
še kdaj ravnodušno pogledati zaradi teh angelčkov. Itd. Itd.

N. B.: Vzorec z vijugami mi pa le brž pošlji. Če je 'vse v vijugah', so naj-  
brže v modi. Torej velja: Vijuge! V Afriko ni treba hoditi!«

Vrag si ga vedi, od kje so mi pali v glavo ti angelčki. Ne morem si kaj, da  
ne bi imenovala tega črnuha. Dobro sem se osmešila s svojo pozabljivostjo in  
raztresenostjo, da bi jo šment, mojo pozabljivo »bučo! A kaj hočem, saj se tudi  
sama smejem.

Za vsak slučaj sem Jelenino pismo skrila med svojo »tajno korespondenco,«  
ker dvomim, da bi se mama smejala tej pomoti.

PAVLE KUMP:

### *Tihožitje*

Knjiga z zlato obrezo  
počiva na snopu revij.  
Preko bele strani  
lesena lutka hiti.  
V luči se vaza greje,  
jasminove veje  
v njej beže s svetlobe v temo.

Žitje mrtvih stvari  
misel prebudi lahnó  
s poljubom in vaza, knjiga, veje  
v čarobni luči pojó.

Lutka lesena  
hiteti se ne utruji,  
pogled s slike  
na steni se ji čudi...

# \* NOVE KNJIGE \*

**Andrejčkov Jože: Žalost in veselje.** Povest. Spisal — —. Slovenskih Večernic 21. zvezek, II. izdaja. 1940. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju, Strani 210. — Ako si si kdaj izposodil iz šolske ali katere druge knjižnice to povest, ti je že zunanost knjige pričala, da je bila že v neštetih rokah. Da, redke so naše starejše povesti, ki bi jih ljudje s takim zanimanjem in veseljem brali, kakor so »Žalost in veselje« Andrejčkovega Jožeta. Ciglerjeva »Sreča v nesreči«, Jurčičev »Jurij Kozak« pa še Sketova »Miklova Zala« so se med narodom tako priljubile kot romantična zgodba o najdenecu Alešu J. Podmilšaka (1845—1874). Po točno sedemdesetih letih je Mohorjeva družba ponatisnila »Žalost in veselje«, ki je medtem ob 10 letnici pisateljeve smrti izšlo pri Krajcu v Novem mestu v I. zvezku Podmilšakovih zbranih spisov, katere je uredil R. Perušek, in doživelo več natisov. Kljub temu je bila ta povest že redkost, na knjižnem trgu je ni bilo več. Zato je prav, da jo je Mohorjeva družba vnovič izdala. Kakor nekoč bo tudi danes našla hvaležne bralce med ljudstvom, a tudi dijaštvo, ki ga še vedno mikajo nenavadne dogodivščine, bo zadovoljno z novim Andrejčkovim Jožetom. Zgodba? Peter Grnar najde ob Savi izpostavljenega otroka, ki ga imenuje Aleš. Moža, ki sta ga pustila v gozdu, je videl, a kaj bi bila, ne ve. Fantek raste, se uči vsega, kar je potrebno za življenje, a kot fant mora 1848 na Laško v vojsko, kjer ga ujamejo. Iz ujetništva zbeži s svojim prijateljem, a zgreši smer in pride v roke morskim roparjem, katerim z zagonetnim svojim učiteljem arabščine uide ter se z njim reši na afriško obalo, kjer se mu Rašet razkrije kot plemič Lavrencij in mu pove svojo žalostno zgodbo. Oba

prideta spet v roke roparjev, ki ju prodajo nekemu beju, kjer pa ne ostaneta dolgo skupaj. Lavrencij mora drugam, Aleš pa ostane in bej ga ima rad, kar povzroči pri drugih zavist, da ga pri gospodarju očrni, da je pomagal neki sužnji ubežati. Smrt mu grozi, a v skrajni stiski ga reši neki suženj, ki je tudi — Slovenec. Rešila sta se na angleško ladjo, ki je plula v Indijo. Na ladji se oba spoznata: Tomaž Senčar in Aleš — oče in sin! Oče pove svojo zamotano zgodbo o dediščini iz Amerike, o bratu, ki se je je polakomnil, o ugrabitvi otroka, ki ga je šel z ženo iskat itd. itd., kako je pustil ženo v Ameriki z mlajšim sinom, sam pa se odpravil spet za bratom, da bi izsledil prvorojenca, doživel brodolom, se rešil na francosko ladjo, padel v roke roparjem, pri katerih je pozabil svojo molitveno knjigo s podpisom, ko so ga prodali v Afriki, kjer sta se našla s sinom in se prepoznala po knjigi in svetinjici. Tako sta potem oba plula proti Indiji, a preden so prišli v Kalkuto, so doživeli grozen brodolom. Sin se je rešil na neki otok, kjer je spoznal stričevega pajdaša, zahrbtnega človeka, ki je zbežal iz Amerike, ko se je polastil gospodarjevega bogastva, a je tudi na svoji ladji doživel brodolom; Aleš se mu ni izdal, vendar mu je izprašal vest. Nato beži in pride v novo ujetništvo, ki se pa po burnih dogodkih srečno konča, saj se sreča in spozna s svojim še neznanim bratom Ferdinandom, ki je bil pomorščak na neki ameriški ladji. Kmalu se pa spet ločita, da bi vsak na svoji ladji poiskala očeta in se potem našla v Ameriki. Po raznih dogodivščinah, v katerih se še to in ono razvozla in pojasni, pride Aleš v Ameriko, kjer pa morata mater šele iskati, ker je tudi doživela razne neprijetnosti. Najdeta jo v čudovitih okoli-

ščinah, ob katerih se srečamo tudi s hudobnim stricem, nakar se naposled še srečno snidejo vsi naši znanci iz povesti in Aleš, prav za prav Vencelj, se z vsemi svojimi vrne v domovino, kjer obiščejo še starega Petra Grmarja. — Po teh skopih podatkih si lahko predstavljate napeto razgibanost »Zalosti in veselja«, s katerega literarno zgodovino vas seznavi kratek uvod. Čeprav je Podmilšakova povest prirejena, kakor vse kaže, po tujem originalu, je vendar le naša in bo s svojo staro romantiko kljub novi stvarnosti še vedno priljubljeno berilo.

**Ksaver Meško: Mladim srcem.** Tretji zvezek. Ilustriral Ivan Vavpotič. Druga izdaja. 1940. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celju. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju, Str. 64. — Meškova zbirka »Mladim srcem« se je otrokom tako priljubila, da je tretji zvezek pošel in ga imamo zdaj v drugi izdaji. Kaj obsega? Pisatelj je v »Dveh zgodbah o lilijah« po svoje lepo povedal legendo o žlahčiču trde glave, ki ga poznamo iz Prešernovega soneta, pa še drugo o drvarju in njegovi ženi in sinu z enakim motivom, dalje je v »Stari legendi« obdelal zgodbo o slepem pastirčku Efremu, ki je spregledal v betlehemske hlevcu, ki je prinesel Jezuščku jagnje, v legendi

»Gospod in Peter orjeta« pa je prenesel na apostola ono zgodbo o plačilu v pridelku, katera nam je sicer znana o prebrisanem kmetu, ki je opeharil vraga. Vmes so še tople besede, kakršne zna otrokom govoriti le Meško, o materi, raznih nevarnostih (Jokajočem otroku, Mamici, Vprašanja, Srečnemu otroku, Nikar ne hodi dol k vodi, otrok moj, Tvoji koraki, mamica), oznaka »Naših malih« v šoli z lepo poudarjeno domoljubno mislijo, pristrčna črtica »Pšenično zrno«, ki je mala bolna Mimica, katera umre ob vstajenju Gospodovem, čudežne »Sanje« otrokovega romanja, ki ga pisatelj pojasni: »Vedi, tako boš romal k vsemu lepemu in velikemu v življenju — romal dolgo pot, polno nevarnosti in zaprek. In kadar boš mislil, da si dosegel zaželeno lepoto v višavah, se ti bo izmuznila, kakor se ti je ptička... oddaljevala se ti bo kakor cerkvice... čim bliže si mislil, da ji si, čim bolj si hrepenel po nji... Življenje si sanjal, otrok moj...« — Knjigo zaključuje pogovor s »Ciganko«, »nežno malo deklico«, ki je prišla prosit cikorije in je »bogatejša in srečnejša v svoji mladostni preprostosti in nedolžnosti kakor večina nas odraslih«. — Kdor tretjega zvezka »Mladim srcem« še nima in ga ni bral, mu ga toplo priporočamo.

## \* FILATELIJA \*

Prof. Stefan Plut:

### *Kcamljanje o filateliji*

»Filatelija in domovina« je bila na sporedu prav svojevrstna točka, ko so pred nedavnim zborovali v Luzernu švicarski znamkarji. Pri tej zanimivi prireditvi so luzernski gledališki igralci čim vernejše posneli in oživili like onih znamenitih Švicarjev, ki nam jih kažejo

posamezne znamke iz vsakoletnih projuventute, t. j. v korist raznih društev, ki kakor koli skrbe za mladino, izdanih stavkov. Nastope oblikovalcev so oživljale pevske in godbene 4očke ter recitacije najpomembnejših in najznačilnejših izrekov iz del vseh predstavljenih švicarskih duhovnih velikanov. Znamke kažejo zaporedoma slike omenjenih mož; osma predstavlja istega kot druga.

Eden najplemenitejših človekoljubov ne samo Švice marveč sploh vsega človeštva je brez dvoma H. Dunant (1828 do 1910), ki ima največje zasluge za ustanovitev mednarodne organizacije Rdečega križa (1864); v svojem delu *Un souvenir de Solferino* (1862) je popisal muke trpečih ranjencev. Leta 1901. je dobil Noblovo nagrado za mir. — Nikolaj von der Flüe (1417—1487) je živel zadnjih svojih 20 let kot puščavnik; imel je velik vpliv na sorojake. Leta 1671. je bil proglašen za blaženega. — H. Pestalozzi (1746—1827) je utemeljitelj novih vzgojnih metod; v svojih spisih je zahteval preprost, ljubezni poln učni postopek, ki naj bi bil primeren razvojni stopnji otrokovega duha, zboljšanje domače vzgoje in dvig nižjih ljudskih slojev z vzgojo in poukom. Imel je mnogo posnemalcev, ki so bili pozneje reformatorji zlasti nižjega šolstva v ostali Evropi. — Aleksander Vinet (1797—1847) je bil protestantovski teolog in slovstveni zgodovinar, ki je spisal mnogo knjig z obeh področij. — Evgen Huber (1849 do 1923) je bil znamenit vseučiliški profesor pravnika; švicarsko privatno pravo je v glavnem njegovo delo. — Jeremija Gotthelf (s pravim imenom Albert Bitzli 1797—1854) je znan kot politik in pisatelj povesti iz kmečkega življenja; namen teh povesti je bil, dvigniti morale in gospodarske razmere med švicarskim ljudstvom. — Albrecht von Haller (1708—1850) je bil vsestransko delaven; zlasti se je proslavil kot fiziolog in botanik, zanimal se je tudi za anatomijo, bil je priznan zdravnik, politik in celo pesnik. — Jean Baptiste Girard (1765—1850) je bil frančiškan, splošno znan z imenom oče Gregor; bil je vzgojeslovec Pestalozzijeve smeri; najvažnejše njegovo delo o pouku materinega jezika v šoli in doma je bilo nagrajeno od pariške akademije znanosti. — H. Dufour (1787—1875), general in nazadnje vrhovni zapovednik švicarske zvezne vojske, se je udeležil, oziroma je vodil



več manjših vojn; spisal je veliko del s področja vojaških ved; bil je tudi politik. — Stefano Francini (1796 do 1857) je bil švicarski statistik, narodni gospodar, politik in dolgo časa član vlade. — H. G. Nägeli (1775—1856) si je kot skladatelj in organizator šolskega petja in ljudskih pevskih društev pridobil velikih zaslug za pevsko kulturo svojih rojakov. — Salomon Gessner je bil slikar bakrorezec (umetnik, ki slike riše in vrezuje v gladko bakreno ploščo, da nato napravi odtise) in pesnik v ritmični prozi sestavljenih idil. — Topniški general H. Herzog (1819—1894) je prenovil švicarsko vojsko. — G. Keller (1819—1890) je bil pesnik prirode in človeškega srca; uveljavil se je tudi kot pisatelj novel, povesti in romanov.

\*

Ena najlepših znamk je brez dvoma zadnja iz belgijskega stavka, izdanega v korist popravitvenih del Rubensove rojstne hiše. Kaže nam reprodukcijo znamenite, v antwerpski katedrali nahajajoče se slike »Snemanje s križa«, veličastne umetnine, polne dramatičnosti, prevzemajoče sile in lepote. Le škoda, da je to znamka z doplačilom, izdana komaj v nekaj desettisočih primerkih, ki so večinoma nerabljeni izginili po albumih

znamkarjev. Kaj vse več kot samo paša za oči bi mogla biti taka znamka! — Peter Pavel Rubens (1577—1640) je najizra-



zitejši predstavnik baročnega slikarstva; 1200 slik priča o silni njegovi ustvarjalni moči in lahkoti na vseh poljih slikarske umetnosti.

\*

**50 letnico Vseameriške zveze** je praznovalo z izdajo posebnik znamk 21 držav: Argentina, Bolivija, Brazilija, Čile, Dominikanska republika, Ekvador, El (včasih je bilo uradno ime San) Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Kolumbija, Kostarika, Kuba, Mehika, Nikaragua, Panama, Paragvaj, Peru, Urugvaj, Venezuela, USA. — Sklenitev Vseameriške zveze je v glavnem rezultat vseameriškega kongresa, ki se je sestel na vzpodbudo USA in ki so se ga udeležili zastopniki vseh ameriških samostojnih držav (razen Paraguaja, Haitija in Dominikanske republike); zasedal je od 2. oktobra 1889. do 19. aprila 1890. v Washingtonu in sklepal o ožji gospodarski in tudi politični povezanosti, ki naj bi se pokazala v olajšanju trgovskih vezi, v sklenitvi carinskih zvez, v poenotenju merskega in utežnega sestava ter denarstva, v ustanovitvi razsodišč. — Lansko leto je pa ta zveza reševala čisto druge zadeve; šlo je za probleme skupne obrambe vse ameriške celine.

USA so izdale stavek znamk za propagando narodne obrambe. Značilni so motivi in napisi na njih. Prva znamka (1c) kaže kip Svobode; in ima napis »Industrija in poljedelstvo«, druga (2c) nosi sliko protiletalskega topa z napisom »Vojška in mornarica«, na tretji (3c) pa je predločen simbol spoznanja, plamenica; pripisane besede »Varnost, obramba, vzgoja, zdravje« naj opozore državljana, kaj mu bodi sedaj največja skrb. — Tam je izšla tudi posebna znamka (5c) v spomin 75. obletnice odprave suženjstva. Slika na znamki kaže tako imenovani »Kip emancipacije« v Lincolnovem parku v Washingtonu. Suženjstvo so nekatere severne, bolj industrijske države USA odpravile že konec 18. stoletja; južne, kjer so rabili lastniki plantaž veliko cenениh delovnih moči, pa so se odpravi upirale. Ko je bil leta 1860. izvoljen za predsednika USA Abraham Lincoln, odločen nasprotnik suženjstva, so se odcepile od Unije južne države (Južna Karolina, Florida, Georgija, Missisipi, Alabama, Louisiana in Texas) in osnovalе svojo državo Konfederiranih ameriških držav, ki pa jih sever seveda ni priznal. Med njim in jugom je nastala vojna, ki se je končala leta 1865. v korist severnih držav. Že leta 1862. (22. septembra) je razglasil Lincoln tako imenovano emancipačno proklamacijo, po kateri so bili oproščeni vsi sužnji uporniških, t. j. južnih držav, toda razglas je ostal brez posebnih uspehov. Po končani vojni pa je dobilo načelo, da dobe črnci svobodo, zakonito moč na kongresu v Washingtonu, ko sta dne 31. januarja 1865. dve tretjini vseh navzočih poslancev glasovali za abolicijo (odpravo) suženjstva.

\*

**Jugoslovanska filatelistična zveza v Beogradu** bo v proslavo polnoletnosti Nj. Veličanstva kralja Petra II. priredila v Beogradu vsedržavno znamkarsko razstavo. Za to priložnost se obeta izid posebnega spominskega bloka.

# \* P O M E N K I \*

**Don.** Ob Vaši novi pošiljki, ki vsebuje pesmi in prozo, mi je še težko reči, kje ste prav doma. »Krvava zarja« se mi zdi v dikciji in prispodobah prisiljena, pravega ritma ni v njej in tudi besedje moti. Prav tako je s »Cigansko poezijo«, medtem ko je »Pot brez nadeje« mnogo boljša, a vendar bi jo moral še nekoliko uglati, ako bi jo hotel priobčiti. Svetujem Vam, da se držite za sedaj še starih oblik. Glede proze: opazovati znate in obeležje dobro zadenete. Tudi jezik Vam prijetno teče, le s slovnico ni vse v redu. Mislim, da ste nekoliko prehitri in prepovršni. Tega se varujte! — Vašega pisma pa sem bil vesel. Le študirajte, boste videli, da se Vam ob študiju in branju odpre pravi pogled v svet lepote. Ono delo pa kar lepo nadaljujte. Ko ga končate, mi ga lahko pošljete, da ga pregledam. Čas zanj bi imel o počitnicah, ko me lahko obiščete.

**Albin Belko.** Ob Vašem »Našem razredu« sem z Vami kar zadovoljen. Ne spominjam se, kako je bilo pred tremi leti, a zdaj ste dokazali, da znate pisati. Ona šifra je gotovo bila koga drugega. Če so tudi obljubljeni stvari tako sočno pisane, jih le pošljite. »Razred« priobčim, če bo le mogoče že letos.

**V. V.** Izmed pesmi je najbolj posrečena »Pomladna gazela«, ki jo priobčim. Tudi druge niso ravno slabe, a vendar... Črtica je pa tudi dobra. Upam, da se boste stalno oglašali.

**Vanček Rebrski.** Tudi Vi ste obdelali svoj razred v »Slovenski uri«. Domislek je dober, lepo izpeljan in tudi pripovedovanje je kar prijetno. Prihranim za prihodnjo številko, ko bo dvojna in bo tako več prostora. Krepko naprej!

**Pohorski.** »Planike« niso sicer slabe, a motivno so že nešteto krat obdelane.

Morda pa jih le priobčim, da boste z večjo vnaemo še kaj boljšega napisali.

**Pavle Poljanski.** S sestavkom o pomenu potovanja bi mi bili ustregli in bi mi prav prišel za prihodnjo številko, a žal, je še preveč »šolski«, to se pravi, da je nekako srednje dobra domača naloga. Ne rečem, saj ste vpletli lepe misli, a podali ste vse le preveč šablonsko. Tudi priloženi odlomek »V gozdni tišini« je še slaboten. Mogoče pa drugič kaj boljšega?

**Bavdekon.** S »Tekmo« ste hoteli spet pokazati svojo humoristično žilico, a to pot je njeno utripanje bolj slabotno. Motiv bi že bil, a jezik in izvedba sta žalostna. Če bi se bili nekoliko potrudili in se z večjo resnostjo, ki jo humorist mora poznati, lotili dela, bi se Vam nemara tudi ta humoreska posrečila. Do druge zime imate še čas, da jo lahko premislite in boljše napišete. — Pesmi so pa še slabše. Svetoval bi Vam, da ostanite pri prozi.

**X. Y. Črtica** »Kosek« bi bila kar lepa, če bi jo predelali. Taka, kakršna je zdaj, je le koncept. Ali ste že brali kaj Cankarja? Poglejte, kako je on obdelal podobne motive, potem se lotite malega negodnika znova. Lahko obdržite vse, kakor je zdaj zamišljeno, le poglobiti se morate. In nekoliko več jezikovne sočnosti bilo tudi prav! — V pesmih se pač čuti utrip srca, a so izrazno neobgljene. Morda pa ste ta čas kaj lepših zapeli?

**Dušan S.** Ob sodobni pesmi, ki ji še niste dorasli, ste se oblikovno pohujšali. Verzi, verzi, ki naj bi bili verzi, a niso, še manj pa so pesem. Če bi se držali starih oblik, bi nemara logično mislili in, kdo ve, mogoče bi se Vam le posrečila katera in bi ne bilo vse »tako šepavo«, kakor sami pravite. Prerokovati za zdaj

še ne maram in ne morem. Pošljite še kaj, potem bom pa že lahko odgovoril, »ali naj bi nadaljevali ali pa pustili vse skupaj v nemaru.

Vsem, kdor se misli še kaj letos oglašiti, naj pošlje svoje prispevke najkas-

neje do 20. aprila. — Poverjenike in posamezne naročnike pa opozarja uprava, naj čimprej poravnajo še zaostalo naročnino, da ne bo nepotrebnih sitnosti.

Da dobite to številko, pošljite vsi svoj počitniški naslov!

# \* ŠAH \*

## „Šola za začetnike“

(Vodi Bogo Pleničar.)

(Nadaljevanje)

### Srednja igra.

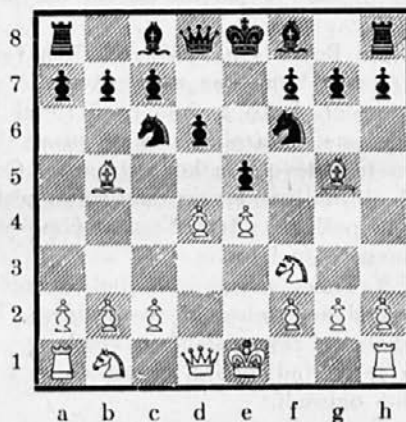
V srednji igri je važna mobilizacija, oživitev skoraj mrtvih figur, ki jih je treba spraviti v prve vrste. Prava borba, zamenjavanje, trgovina s figurami ne more imeti uspeha, če ni življenja. Potrebno je mnogo vaje, zato svetujem, da igrate čim več, tem bolje. Kdor je doigral veliko partij, je doživel marsikaj. V tipičnih fazah igre je zaslučil čisto zakonitost, razkrile so se mu sorodnosti med različnimi operacijami. Teorija srednje igre je prav za prav le zgoščena praksa. V »Mentorju« ste se seznanili s potrebnim teoretičnim poukom za otvoritev igre in najpreprostejših končnic. Ta pouk je bil potreben za prve vaše praktične igre, ki se je moral začeti s preprostimi igrami. Vsaka otvoritev prehaja nevidno v srednjo igro. V srednjem delu igre venomer izboljšavamo udarno zmožnost svoje vojske. Načela, ki usmerjajo partijski začetek, so važna in merodajna tudi za srednjo igro. Preveč teorije za srednjo igro ni potrebno. Zaželeli si boste živih slik z lastno fantazijo.

Morda ste si kdaj zastavili vprašanje: Čemu pa se prav za prav pobijajo figure? V vojnah streljamo na sovražnika, ker nam zapira pot do zmage. Ne v vojni in

ne pri šahu ni poglavitno poboj, temveč zmaga. Nasprotnikovega kralja je tem lažje zajeti, čim manj figur ga brani.

Življenje nas uči, da pot do zmage ni vedno krvava, da je ujetnik prav tako neškodljiv kakor mlič in da je včasih celo koristen, kar pobit sovražnik nikdar ni. Tudi šah pozna civilizirano borbo: ima ujetnike, figure, ki so samo nekaj časa mrtve, ki jih zvezemo, namesto da bi jih pobili. To je v srednji igri važno!

V naslednjem diagramu sta bela lovca zvezela dva črna skakača:



Popis:

**Beli:** Ke1, Dd1, Ta1, Th1, Lb5, Lg5, Sb1, Sf5, kmetje a2, b2, c2, d4, e4, f2, g2, h2.

**Crni:** Ke8, Dd8, Ta8, Th8, Lc8, Lf8, Sc6, Sf6, kmetje a7, b7, c7, d6, e5, f7, g7, h7.



Bela lovca sta na diagonali, na katerih stojita dragoceni črni figuri: kralj in dama. Nista pa napadla teh dveh figur, ker jima skakača zapirata pot. Toda udarila bi takoj, čim bi skakača diagonali odprla. Jasno, da tega skakača ne bosta storila, zato sta priklenjena na svoji mesti, da sta zvezana. Teoretično imata oba obilo potez, v resnici pa nobene. Kje je jedro zvezanja? Tri figure so potrebne: dve iz enega, tretja iz drugega tabora. Tista figura, ki veže, je ostalima dvema sovražna. Vse tri stoje na črti, po kateri bije figura, ki veže. Figura, ki je zvezana, leži v neposrednem ognju in krije tovarišico. Ne more se ganiti, ne da bi odprla pot napadu na tovarišico.

To je mehanizem vezanja. Prihodnjik bomo izčrpali še vsebino, idejo, te zanimive operacije. (Se nadaljuje.)

### Naši mladi sotrudniki.

Gospod Nikolaj Šivic, dijak v Novem mestu, nam je poslal pet šahovskih »nalog«, ki jih radevolje priobčujemo. Za praktičnega šahista so pomembne in poučne važnosti. Imena rešilcev bomo objavili. Vabimo vse dijake in čitatelje »Mentorja«, da se tudi sami udeležujejo v tem kotičku. Urednik bo priobčeval po možnosti vse boljše kompozicije s primerno kritiko za pouk.

Gospod Šivic nam je označil svoje šahovske kompozicije kot »naloge«, kar je popolnoma pravilno. Imenoval bi jih pa lahko tudi problematične končnice. Neštetokrat uveljavljajo take končnice to, kar je priborila srednja igra. Skušnja nas uči, da se začetnik hitreje udomači v končnici, kakor v otvoritveni in srednji igri. Mladi igralci dosežejo včasih s takimi nalogami v nekaj letih mojstrsko moč, če so z vztrajnostjo in iznajdljivostjo kos predvsem tudi srednji igri, iz katere le se more razviti tak problematični konec. Smotru teh nalog ustreza torej naše poglavje o srednji igri in problematiki hkrati. Zato bodo reševalcem začetnikom tudi te naloge dobrodošle.

### 1. naloga.

Beli: Ke4 in Th4.

Črni: Kd1.

Mat v treh potezah.

### 2. naloga.

Beli: Kc1, Te8, La6, Sc7 in kmet c4.

Črni: Ka7.

Mat v treh potezah.

### 3. naloga.

Beli: Kb6, Dg8, Tf4, Ld7 in kmetje g5 d2, e2.

Črni: Kd4 in kmeta e4, e5.

Mat v dveh potezah.

### 4. naloga.

Beli: Kh2, Se2, Le8, Lh6 in kmet f3.

Črni: Kh4 in kmet g4.

Mat v štirih potezah.

### 5. naloga.

Beli: Kf5, Th2 in Sg4.

Črni: Kg1 in kmet h4.

Mat v štirih potezah.

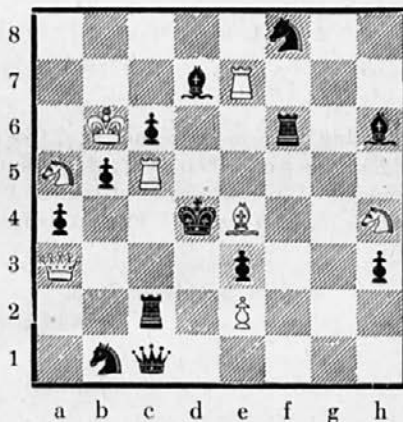
### Problem št. 9.

Dvopoteznik, ki je bil leta 1914. v Hannoveru nagrajen s prvo nagrado na problemskem turnirju.

Beli: Kb6, Da3, Te5, Te7, Le4, Sa5, Sh4 in kmet e2.

Črni: Kd4, Dd1, Tc2, Tf6, Ld7, Lh6, Sb1, Sf8 in kmetje a4, b5, c6, e3, h3.

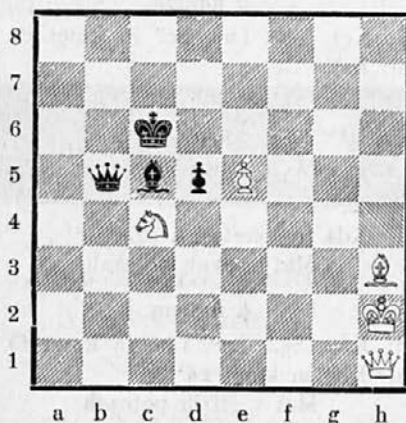
Mat v dveh potezah.



### Izredni problem št. 10.

(Vladimir F., Ljubljana.)

Beli: Kh2, Dh1, Lh5, Sc4 in kmet e5.  
Črni: Kc6, Db5, Lc5 in kmet d5.



Beli vleče in da črnemu takoj v prvi potezi mat. Kako je to mogoče? Seveda bi lahko uganili, če bi vam povedal zadnjo potezo črnega. Toda rešitev sledi v prihodnji številki.

#### Rešitev problema št. 7.

- |              |       |
|--------------|-------|
| 1. Th4—f4!   | D×T   |
| 2. T×D mat;  | ali:  |
| 1. . . . .   | L×Tf6 |
| 2. T×L mat;  | ali:  |
| 1. . . . .   | L×Tf4 |
| 2. D×L mat;  | ali:  |
| 1. . . . .   | L—h4  |
| 2. T×L mat;  | ali:  |
| 1. . . . .   | h5—h4 |
| 2. T×h4 mat. |       |

Pravilno rešitev problema št. 7, so nam poslali: Leopold Govekar, kaplan na Jesenicah, Urh Boris, dijak v Ljubljani, in Vladimir Virant, dijak v Celju.

#### Rešitev problema št. 8.

- |                |         |
|----------------|---------|
| 1. f5—f6!      | Lf5—h5  |
| 2. Sc5—e4 mat; |         |
| 1. . . . .     | karkoli |
| 2. e7—e8S mat. |         |

Pravilno rešitev problema št. 8., nam je poslal Leopold Govekar, kaplan na Jesenicah.

#### Korenspondenca.

**Leopold Govekar**, Jesenice. — Se strinjam z Vašo oceno: Bolj živahen kot problem št. 8. je problem št. 7., čigar lepota obstoji v vezanih figurah.

**Nikolaj Šivic**, dijak drž. realne gimnazije v Novem mestu. — Nalogo št. 3. sem — kakor opazite — spremenil, ker bi bil po Vaši sestavi črnemu kralju mogoč izhod na polje d5 v 2. potezi. Po tej spremembi je pa mat s kraljico že v dveh potezah. Pri nalogi št. 5. sem izpustil dva nepotrebna, torej brezpomembna kamna: belega kmeta e5 in črnega skakača na h1.

**Ladislav Petrovič**, dijak v Ljubljani. — Beseda »pravkar« k uvodnemu diagramu v 7. številki »Mentorja« res ni bila na mestu, ker je beli roširal v eni zadnjih potez (torej ne pravkar). Zato v tem diagramu ni pogreške. Kratka rokada belega je pri tej končnici le kot prvi pogoj za dušeni mat. — Poslano partijo ne kaže objaviti. Vsebuje preveč začetniških pogrešk, ki jih je napravil Vaš partner. Partija pa je sicer po šahovskih pravilih korektna, celo interesantna, ker je duševni mat po 15. potezi pri vseh 32 figurah na deski. Pošljite kaj drugega!

**Ludvik Gjergjek**, dijak v Murski Soboti. — Vaše pismo sem prejel že ob ključku šahovske rubrike. Zato bom poslani problem verjetno objavil v prihodnji številki.

Vse šolske knjige in šolske potrebščine ima v veliki izbiri na zalogi

**ANTON SFILIGOJ**

Ljubljana, Frančiškanska ul. 1

trgovina s papirjem, devocionalijami in knjigami

# L J U D S K A P O S O J I L N I C A V L J U B L J A N I

zadruga z neomejenim jamstvom

LJUBLJANA

MIKLOŠIČEVA C. 6

v lastni palači

*Obrestuje hranilne  
vloge najugodneje*

—  
Nove in stare vloge, ki so  
v celoti vsak čas razpolož-  
ljive, obrestuje po 4%, proti  
odpovedi do 5%.

## DIJAKI!

## KAM?

v

# NOVO ZALOŽBO

(KONGRESNI TRG)

Po vse šolske potrebščine!

Po risala in risalno orodje  
za tehnike!

Po nalivna peresa, aktovke,  
torbice!

Po vse knjige domače in tuje!

Največja izbira!

Konkurenčne cene!

# MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

je največji slovenski pupi-  
larnovarni denarni zavod

Dovoljuje posojila na  
menice in vknjižbe

Za vse vloge in obveze  
hranilnice jamči

**MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA**

## Slovenski dijak! – Slovenska dijakinja!

Tvoja dijaška leta so leta priprave za ono dobo, ko bo narod terjal od Tebe nesebično delo, požrtvovalnost, ljubezen, vodstvo.

Zato se že sedaj široko razglej po vsem hotenju in udejstvovanju svojega naroda!

Med najpomembnejšimi gospodarskimi pojavi boš našel zavarovalstvo. Vprašaj se: Ali je vse zavarovalstvo pri nas v službi naroda?

In odgovor:

**Prva čisto slovenska in nad 40 let svojemu narodu zvesta služabnica je naša**

# VZAJEMNA ZAVAROVALNICA V LJUBLJANI

Ona kot najmodernejše urejeni zavarovalni zavod zavaruje:

proti požaru, strelj in plinski razstrelbi, proti nezgodam, proti vlomski tatvini, za zakonito dolžnost jamstva, proti razpoki cerkvenih zvonov, proti razbitju stekla vsake vrste, avtomobile (kasko).

Dalje sklepa: življenjska zavarovanja vseh vrst in načinov kakor za primer smrti, za primer smrti ali doživetja, za primer doživetja, medsebojna zavarovanja dveh oseb, terme fixe zavarovanja itd.

V pododdelku **KARITAS** je Vzajemna zavarovalnica organizirala največje ljudsko zavarovanje v Jugoslaviji za posmrtnino (pogrebno) starostno preskrbo in doto.

**Jamstvena sredstva Vzajemne zavarovalnice znašajo že do 110 milijonov din.**

Vsak zavarovanec Vzajemne zavarovalnice prejema mesečnik „Našo moč“, ki izhaja v 115.500 izvodih. Čitajte ga! Tako se boste najbolje seznanili z zavarovalstvom ter z delovanjem naše edine čisto domače zavarovalnice.

**Dijaške ustanove:** Vzajemna zavarovalnica je edina zavarovalnica, ki z 10 dijaškimi ustanovami vzdržuje 10 siromašnih slovenskih dijakov.

## Šolske potrebščine

kakor zvezke, mape, peresa navadna in nalivna, svinčnike, risalni papir in risalno orodje, aktovke, nahrbtnike itd. nudi po konkurenčno nizkih cenah

TRGOVINA

**H. NIČMAN - LJUBLJANA KOPITARJEVA ULICA 2**